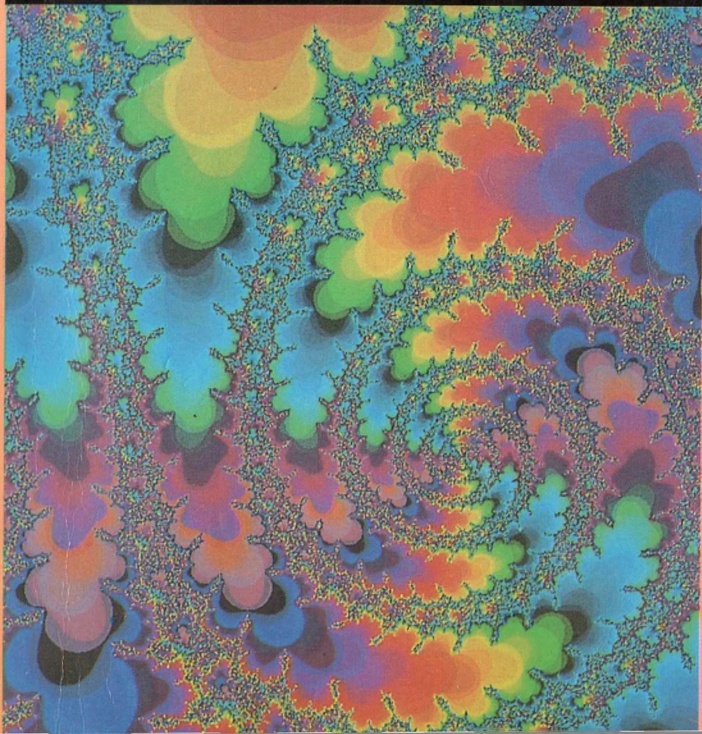
TEVHÎD ve LEDÜN RİSÂLELERİ

İMAM GAZÂLÎ

Furkan Basın Yayın : 12

Düşünce Dizisi : 6

Özgün adı:

-Risâletu't-Tecrîdi fî Kelimeti't-Tevhîd

-er-Risaletü'l-Ledunniye

ISBN 975-7969-02-8

Dizgi : F.G.Vakfı
Kapak ve Tasarım : Furkan
Baskı : Fatih Gençlik Vakfı Matbaası
Cilt : Bayrak
Baskı Tarihi : Eylül 1995, İstanbul

İmam GAZÂLÎ

TEVHİD VE LEDÜN RİSÂLESİ

Türkçesi

Serkan ÖZBURUN

Yusuf Özkan ÖZBURUN

FURKAN

Basım Yayın & Organizasyon

Selami Ali Efendi Cad. No: 34/51

Eser Çarşısı Üsküdar / İSTANBUL

Tel: (0216) 341 08 65 - 310 71 61

Faks: 334 61 48

İMAM GAZÂLÎ

İslâm âleminin en büyük âlimlerinden olan Gazâlî Hicrî 450-Miladî 1058 yılında Horasan yöresinin Tûs şehrinde doğmuştur. İlk tahsil hayatına Tûs'da başlamış, ilk fıkıh bilgilerini burada hocası er-Radegânî'den almıştır. Daha sonra Cürcan'a ve oradan da tahsilini ilerletmek için Nişabur'a gitmiştir. Cürcan'da zamanın âlimlerinden İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'den ders almıştır. Buradaki tahsilini de tamamladıktan sonra ilmî noktada temayüz eden Gazâlî ünlü vezir Nizamülmülk'ün yanına gidip bir müddet kaldıktan sonra 1091'de Bağdad'daki Nizamiye Medresesi'nin başmüderrisliğine tayin edilmiştir. Burada gerek Selçuklu devlet büyüklerinin ve gerekse genel halk kitlelerinin teveccühüne mazhar olan Gazâlî geniş şöhretine ve maddî imkanlara rağmen bu halinden derin bir rahatsızlıkla ve ruh hâleti üzerinde meydana gelen dalgalanmalarla derslerini bıraktı, talebelerle ilişiğini kesti. Elde ettiği bilgiler ve dünyevî makamlar kendi ruhunun ve kalbinin açlığı doyurmaya yetmedi. Kendi ifadelerinden öğrendiğimize göre Bağdad'daki bu dört yıllık müderrislik hayatından sonra Şam'da, Kudüs'te, Mekke'de, Medine'de ve Tûs'da geçen onbir senelik bir inziva hayatı vardır ki Gazâlî'yi Gazâlî yapan da asıl bu yıllardır.

Hicrî 499-Miladî 1105-6 yılında Nişabur'da tekrar tedris hayatına başladı. Bu ikinci tedris dönemi de uzun sürmedi. Tûs'da evinin yanına bir medrese ve bir tekke yaptırdı. Hicrî 505-Miladî 1111 yılında vefat edinceye kadar hakikat ilimlerinin öğrenim ve öğretimiyle uğraştı. Geriye bir insan ömrüne sığması güç sayıda pekçok eser bıraktı ve yüzyıllardır manevî irşadını devam ettirip bütün İslâm âlmenin muhabbet ve duasına nail oldu. Bu sebeple "Hüccetü'l-İslâm" namına layık görüldü. Ruhu şâd olsun...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ NİYETİNE BİRKAÇ SÖZ

Sevgili Okuyucu!

Önsöz niyetine kaleme alınan ve senin dikkatine sunulan bu yazı, etraflıca düşünüldüğü ve uzunca yazılması tasarlandığı halde buna muvaffak olunamamıştır. Hem içinde bulunduğumuz zaman ve zeminin, hem de hâlet-i ruhiyemizin bu türden meseleleri (ilm-i ledün, tevhîd v.s.) ifade etmeye müsait olmayışı bir sebep olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bu kadar önemli ve yanlış anlaşılması (ya da hiç anlaşılmaması) sebebiyle kimi zaman istismara maruz kalan bu önemli konulara dair hiçbir şey yazmamak bizim için doğru değildi. Kısaca söylemek gerekirse, üzerinde bir süredir düşünme ve notlar alma ihtiyacı duyduğumuz bir konuda şahsî kanaatlerimizin bir kısmını yine de seninle paylaşmadan edemedik. Belki bizim başaramadığımızı sen başarırsın, bizde "uyanmayan" hakikatler sende "uyanır" diye elinde tuttuğun kitabın konularının ruhuna dair birkaç hususu kısaca, birer anekdot şeklinde kaydediyoruz...

Özel anlamıyla değil de genel anlamıyla "ledün ilmi" hayatımızın her safhasında ve her anında hâl, harekât, düşünüş v.s. gibi bütün insanî durumlarımızı içine almaktadır. Hava, ışık veya su gibi aslında her yere, her şeye sirayet etmiş durumdadır. Çünkü "âlem-i şehadet"te herşey "âlem-i gayb" ile irtibatlıdır ve âlem-i şehadet âlem-i gayb tarafından (her şeyle her şeyde) çepeçevre

kuşatılmıştır.

İnsan içinde bulunduğu sebepler âleminde ilim tahsil etmede (ilimden ne anlıyor ise) üzerine düşen "kesb" ve "talep" vazifesini yapmak bakımından muhtelif vesilelere müracaat edip şahsî teşebbüste bulunduğunda; yani kitaplara başvurmak, kainatı ve kanunlarını inceleyip araştıran bilimleri (fen) öğrenmek v.s gibi maddî şartlar altında bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde eşyanın ilk elde sadece "malumat, veri, döküman ya da bilgisi"ne ulaşır, eşyaya karşı sadece hayal ve akıl düzeyinde bir muhatabiyet yaşar. Ama sonuçta bütün elde edilenlerin "marifet" (Allah'ı eşyanın şehadetiyle tanıma), "hakikat", "nur" ve "hikmet" haline dönüşüp insanda kalbî ve ruhî bir "uyanışa" vesile oluşu ancak ikinci bir muamele ile mümkün olmaktadır: Akıldan kalbe bir köprü atıp bütün bilgi, döküman, malumat ve verileri eritmek, şeffaflaştırmak, yakmak.... Böylece hikmet ve marifet nimetine **mazhar kılınmak.** İşte ilm-i bâtın, ilm-i gayb, ilm-i ledün şeklinde tabir edilen hakikati zannımızca bu meyanda düşünmek daha isabetli olacaktır.

İlm-i ledün denilen, ismi var cismi yok bir zümrüd-ü anka kabilinden olan bu hakikati akla sığıştıramamaktaki temel problemlerden birisi "kesb-vehb" meselesini anlayamamak ve ikisini birbirinden külliyyen ayırmakla ilgili. Halbuki her "kesb" aynı zamanda "vehb"tir. Herşey "sebebler dairesi"nden bakıldığında "kesb", ama "itikad ve kudret dairesi"nden bakıldığında "vehb"tir. Herşey her an bir "Vehhab-ü Zü'l-İkram" tarafından "verilmekte"dir. Kesb'in içinde vehb'i görememek ilmin sadece katı sebep-sonuç zinciri içinde kalınarak, sadece sınırlı şartlar içinde elde edilen bilgi ve kültür yığınlarından ibaret olduğu zehabını uyandırıyor. İnsanın mahiyetinin ne kadar geniş ve engin olduğunu anlayamayıp insanı sadece bir "akıl varlığı" olarak görmekten kaynaklanıyor. Zaten akl'ı kalb'ten kopuk bir vaziyette kendi başına ve kendine ait

olarak düşünmek de başlı başına bir fecaat arzediyor. Halbuki insan kalp, ruh, akıl, hayal, sır v.s. gibi ve daha pekçok manevî azâ ve lâtife denilen ince, hassas hislerden mürekkep bir mahluktur. Bu çerçevede düşünüldüğünde ise, **ilm-i ledün; cüz'î iradenin sarfedilmesinden sonra ruha ilka edilen bir nurdur,** diyebiliriz.

Pratik hayatımızdaki iş, faaliyet ve düşüncelerimizi kendi esbabperest (nedenselci) zihin kurgumuz ve anlayış biçimimizle doğrudan doğruya kendimize maledip kendi şahsımızın bir eseri bildiğimizden dolayıdır ki çalışma, gayret ve öğrenmelerimizin tek failinin kendimiz olduğunu varsayıyor ve sonuçta kendi "alın terimizle" elde ettiğimiz şeyleri hesaba katıp, sadece kendi "ürettiklerimizi" dikkate şayan buluyoruz. Bu tasavvurumuzun haricinde bir **"ilm-i iman"**, bir **"ilm-i tevhîd"** olabileceğini hiç mi hiç düşünmüyoruz.

Önce pratik hayatımız ve içinde müşahede edilenler (cüz'iyyat) Allah'tan koparılıp (haşa!) sebeplere isnad ediliyor. Bunun dolaylı bir tezahürü olarak da ilmi sadece fıkıh, tefsir, kelam, fizik, kimya, biyoloji kitaplarında yazılanlardan ibaret sayabiliyoruz. Halbuki **gerçek ilim, insan ruhunun eşyanın hakikatlarını (sadece eşyanın kendisini veya tasvirini değil) bilmesidir. Eşyanın mülkünü değil melekutunu bilmektir hakikî ilim**.

İmam Gazâlî Hazretleri **Risale-i Ledünniye**sinin daha ilk cümlelerinde aslında ilm-i ledün'nün (dolayısıyla ilm-i iman ve ilm-i tevhîd'in) şartlarını ortaya koymaktadır:

"Hamd, has kullarının (havas) kalplerini velayet nuruyla tezyin eden, nefislerini inayetin en güzeliyle terbiye eyleyen, irfan sahibi âlimlere dirayet anahtarlarıyla tevhîd kapısını açan Allah'a mahsustur."

Burada, "has kullarının (havas) kalplerini velayet nuruyla tez-

yin eden" demekle; hem kalplerin ancak iman, takva ve amel-i salih esasına dayanan "velayet nuruyla" ziynetleneceğini, hem kalbin velayet nuruyla süslenmesinin has kul (havas) olmaya, yani Mabud olarak her hareket, itikad ve amelinde sadece bütün esma-i hüsna'nın sahibi Allah-u Teala'yı tanımaya bağlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca "tezyin eden" ibaresinde kalbin ziynetlendirilmesi işini Zât-ı Akdes'e raci kılmakla kişinin kendi başına kesb'i sa'y'i ve gayretiyle, peyderpey öğrenişiyle (taallüm) kalbini aydınlatıp, teyzin edemeyeceğini, bunun bir "fazl, ikram ve atâ" olduğunu belirtiyor. İnsana düşen vazife ise, kendi nefsinde bu fazl, ikram ve atâ'yı kabule müsait bir zemin hazırlaması, yani sürekli bir acz, fakr, şefkat ve tefekkür şuuruyla nefsinin terbiyesine çalışmasıdır. Sebeplere tevessül ve iradenin sarfıyla birlikte dergâh-ı ilâhiye'ye bir tür duada bulunmasıdır.

Devamında, "...nefislerini inayetin en güzeliyle terbiye eyleyen" demekle; nefislerin terbiyesinin ancak "inayet"le mümkün olduğunu, terbiyeye talib olan kişinin kainatta ve kendi fıtratında dercedilmiş olan kanunlara uygun davranmakla inayeti celbedeceğini ve böylece Rabb-i Rahîm'i tarafından "inayetle" terbiye olunacağını zımnen söylemektedir.

"...irfan sahibi âlimlere dirayet anahtarlarıyla tevhîd kapısının açılması" iki temel şarta bağlanmaktadır. Birincisi, "irfan sahibi âlim olmak" (sadece âlim olmak değil); ikincisi ise "dirayet anahtarlarını" kullanmaktır. "İrfan sahibi âlim" olmak meselesinde "akıl ve kalbin ittifakı"nı anlamak ve ikisini birden kullanıp "dirayet"e (yani akleden kalbin eşyanın melekutuna âşina bir keskin görüş ve fetanet sahibi oluşuna) mazhariyeti anlamak mümkündür kanaatindeyiz.

Vesselam...

Yûsuf Özkan ÖZBURUN

Serkan öZBURUN

TEVHÎD RİSÂLESİ

(Risâletu't-Tecrîdi fî Kelimeti't-Tevhîd)

MUKADDİME

Hamd, şanı yüce olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e, onun âl ve ashabının üzerine olsun.

İslâm âleminin mümtaz simalarından olan İmam Gazâlî, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v)'dan vârid olan; "La ilahe illallah benim kalemdir. Bu kaleye giren kimse azabımdan kurtulur"[1] mealindeki kudsî hadîsi şu şekilde izah ediyor:

La ilahe illallah, büyük bir kale ve tevhidin bayrağıdır. Bu kaleye sığınanlar ebedî saadet ve sonsuz nimeti; bu kaleye girmeyip de dışarıda kalanlar ebedî şekavet ve azabı hak ederler.

Eğer bu kelime [kelime-i tevhid] senin kalbini çepeçevre kuşatan bir sur olmazsa ve bu kelimenin ruhu, bu dairenin merkezindeki noktayı teşkil edip; tevhidin saltanatı, nefsini, heva ve hevesten korumayıp, şeytanlar kalbine girerse, kalenin dışında kalmışsın demektir.

Sadece dilinle la ilahe illallah demen sivrisinek kanadı ağırlığınca ve zerrece kıymete sahip değildir.

O halde bu kelimeden nasibinin ne kadar olduğunu iyice düşün. Şayet tevhidin mânâsını kavramış, ruhuna nüfûz etmişsen; "Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendisinden bir ruhla [nur] desteklemiştir."[2] mealindeki âyet-i kerîmede ifadesini

(1) Ebu Nuaym, İbn-i Neccar ve İbn-i Asâkir rivayet etmiştir.
(2) Mücadele Sûresi, âyet: 22

bulan, mahlukatın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v) ve yüzyirmibin küsür nebinin nasibi olan nimete kavuşmuşsun demektir. Böylece dünya ve âhiret mahsulatını elde eder, her iki cihanda saadete erer, veliler defterine yazılır ve "âlem-i fazl"dan[3] sayılırsın. Zira Allah-u Teala bu hususa dikkat çekerek; "Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel dosttur-lar. Bu büyük nimet Allah'tandır. Herşeyi layıkıyla bilen olarak Allah yeter" buyurmuştur.[4]

Şayet tevhidden nasibin bu kelimeyi sadece dille söylemekten ibaretse; "Bedevîler iman ettik dediler. De ki; siz iman etmediniz. Fakat İslâm'a girdik deyin. İman henüz kalblerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve resûlüne itaat ederseniz Allah yaptığınız güzel amellerden hiçbirinin sevabını size eksik vermez. Allah Gafûr'dur, Rahîmdir"[5] âyet-i kerimesinde açıklandığı gibi böyle bir hal, münafıkların reisi Abdullah bin Ûbey bin Kâ'b bin Selül ve yüzbin münafığın nasibidir ki Kur'ân-ı Kerîm'de bu duruma işaret edilmiş ve: "Ey Muhammed! Münafıklar sana gelince 'Senin şüphesiz Allah'ın resûlü olduğuna şehadet ederiz' derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu, bunun yanında münafıkların yalancı olduklarını bilir" buyrulmuştur.[6] İşte bu durumda sen, dünya ve âhirette hüsrana uğramış kimselerden olursun ki bu hal apaçık bir

(3) Âlem-i Fazl: Allah-u Teala'nın fazl-ı keremiyle muamele edip hidayete erdirdiği kimselere denir. Zıddı âlem-i adl'dir. Gerçekte bu kavramlar insanların iyi ve kötü taraflarını sembolize etmekte olup, kitabın ileriki sayfalarında konuyla ilgili geniş açıklamalar mevcuttur.(Çev.)

(4) Nisâ Sûresi, âyet: 69-70

(5) Hucurât Sûresi, âyet:, âyet: 13

(6) Münâfikûn Sûresi, âyet: 1

ziyandır. Bununla birlikte âlem-i adl'in,[7] Allah düşmanlarının defterine kaydedilirsin. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de; "Şüphesiz münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onlara bir yardımcı da bulamayacaksın" buyurulmuştur.[8]

La ilahe illallah, bir kaledir. Fakat münafıklar ona karşı iftira ve yalan mancığını kurarak tahrip gülleleri atmışlar, şekavet ve nifak balyozlarıyla onu yıkmaya yeltenmişlerdir. Bu gibi kimselerin içine düşman girip tevhidin izlerini yok etmiş, fiillere yansıyan aksini karartmış, mesken mülkiyetlerini [vücutlarını] ihlal ederek onlardan kelime-i tevhidin mânâsını almış ve onları kupkuru suretle başbaşa bırakmıştır.[*] [Buna rağmen], "Doğrusu Allah sizin suretlerinize değil sadece kalplerinize bakar" buyurulmuştur.[9]

La ilahe illallah'ın mânâsı gitmiş sadece birtakım harfler ve lakırdılar kalmış ise bu, kelime-i tevhid kalesinin mânâdan yoksun bir şekilde yalnızca dille anılmasıdır. Nasıl ki ateşi anmak dili yakmıyor, suyu anmak boğmuyor, ekmeği anmak doyurmuyor, kılıcı anmak kesmiyorsa aynı şekilde kelime-i tevhid kalesini sadece dille anmak da kişiyi kötülüklerden (Allah'ın rızası dahilinde olmayan hallerden) alıkoymaz.

(7) Âlem-i Adl: Allah-u Teala'nın adaletiyle muamele edip terkettiği, haktan uzaklaştırdığı kimselere denir. (Çev.)
(8) Nisâ Sûresi, âyet: 145
(*) Müellif-i muhterem bu son cümlede tevhîdin hem mânâ, hem de hal ve tavırlardaki yansımaları bakımından bir kişiden uzaklaşmasının beraberinde getireceği manevî ve maddî yoksunluk, çoraklık halini ifade etmek istiyor. (Çev.)
(9) Fethî-i Karamanî, *Kırk Hadis Tercümesi*

Halk arasında söylenilegelen bir söz vardır: "Ateş demekle hiçbir kimsenin dili yanmayacağı gibi, bin dinar demekle de hiç kimse zengin olmaz."

Söz kabuk, mânâ özdür. Söz sedef ise, mânâ incidir. Öz olmayınca kabuğu neylersin. İncisi olmayan sedef neye yarar.

Kelime-i tevhidin sözcükleri ve mânâsı, ceset ile ruh gibidir. Ruhsuz ceset bir işe yaramadığı gibi, bu ifade de [kelime-i tevhid] mânâsı olmaksızın hiçbir fayda sağlamaz.

Âlem-i fazl, kelime-i tevhid'in hem suretini, hem de mânâsını alıp, suretiyle dışlarını, mânâsıyla içlerini süslediler. Böylece dünya ve ahiret nimetlerini elde ettiler. Ve Kelâm-ı Kadîm [Kur'ân-ı Kerîm] onlara şehadet ederek aşağıdaki âyetlerle onları tasdik etti: "Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri O'ndan başka ilah olmadığına şahitlik etmişlerdir. O'ndan başka ilah yoktur. O azîzdir, hakîmdir."[10]

Âlem-i adl ise kelime-i tevhîdin mânâsını değil, suretini aldılar. Onlar dışlarını bu sözle süsleyip, içlerini küfre boyadılar. Bu sebeple kalpleri simsiyah ve kapkaranlıktır. Onlar, zahiren iyi görünerek, birtakım dünyevî emellerine ulaştılar. Oysa ki yarın kudret-i ilahiye'den bir rüzgâr esip, onların zayıf ışığını söndürerek, onları küfürlerinin karanlığında bırakıverecektir. Nitekim; "Onlar çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler ki Allah ışıklarını karartınca onları karanlıklar içinde kör bir halde bırakmıştır. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler" buyrulmuş,[11] diğer bir âyette; "Allah münafıkların yalancı olduklarını bilir" ifadesiyle onların yalancı olduğu belirgin

(10) Âl-i İmrân Sûresi, âyet:, âyet 18
(11) Bakara Sûresi, âyet: 17-18

kılınmıştır.[12]

Heva ve hevesine, altın ve gümüşüne kulluk edip duruyorken, La ilahe illallah demen herhangi bir mânâ ifade eder mi? Sana; "Ey inananlar! Yapmadığınız birşey hakkında niçin yaptığınızı söylersiniz. Yapmadığınız şeyi yaptığınızı söylemeniz Allah katında büyük bir suçtur" şeklinde hitap edilir ve yalancılığın yüzüne vurulursa cevabın ne olacaktır?[13]

Kur'ân-ı Kerîm'deki şu âyetten ders almak lazımdır: "Heva ve hevesini ilah edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir. Düşünmez (tezekkür) misiniz!"[14]

Sen hevana, altın ve gümüşe perestiş etmektesin. Şüphesiz altına, gümüşe ve güzel elbiselere perestiş eden kimse helâk olmuştur.

Bütün ilgini ailene ve evine yöneltmiş, mal ve çoluk-çocuğuna meyletmişken tam anlamıyla "La ilahe illallah" demiş sayılmazsın. Zira *fiiliyatın yalanladığı her söz merduttur*. Lisan-ı hâl, konuşma dilinden daha fasihtir.

Her daim "La ilahe illallah" diyerek eğer kalbinde mânâ meyvesi oluşmuşsa, Allah'tan başka birisine sığınman, başkasından korkman ve yardım istemen gerekmez.

---

(12) Münafikûn Sûresi, âyet: 1
(13) Saf Sûresi, âyet: 2-3
(14) Câsiye Sûresi, âyet: 23

Allah-u Teala: "Sen 'La ilahe illallah' der ve bizden başkasıyla ünsiyet peyda edersen, ne biz senin için oluruz, ne de sen bizim için... kim Allah içinse, Allah da onun içindir. Kim O'na karşı huşû duyarsa Allah o kimseyi korur. Kulum! Niçin benden başkasına sığınırsın! Halbuki herşeyin dizgini benim elimdedir. Ben mülkün gerçek sahibiyim ve mülkümde dilediğim gibi tasarruf ederim. Bu âlemde ancak benim dilediğim olur ve herşey ancak benim irademle vukû bulur. O halde benden başkasına sığınma, benim rahmetimden ümidini kesme! Zira ancak kafirler benim rahmetimden ümidi keser. Cezâmdan, sadece gönlü beni arzulayanlar kurtulabilir" buyurarak; "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, doğrusu kafirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez" âyetiyle bunu teyid etmiştir.[15]

"La ilahe illallah" lafzını sadece dilinle söylüyor ve bu sözün kalbinde hiçbir semeresi olmuyorsa sen münafıksın. Eğer kelime-i tevhidin mânâsı kalbinde ise mümin, ruhunda ise âşık, "sırr"ında [kalbteki vedia-yı ilahî ve lâtife] ise mükâşifsin. Birinci nevi iman avama, ikincisi havâssa, üçüncüsü havâss-ı havâssa aittir. Bu itibarla ilki mânâdan yoksun, mücerret bir haber-i sâdıkın; ikincisi kalbin inşirahının ve basîretin; üçüncüsü mükaşefe ve müşahedenin meyvesidir.

Kalbin tasdiğinden yoksun, yalnızca dille iman ettiğini söyleyen bir kimse olmaktan sakın. Çünkü, kelime-i tevhîd kıyamet günü senin aleyhinde şahitlik edip; "Ey Allahım! Ben bu kişiyle bun-

(15) Yûsuf Sûresi, âyet: 87

ca yıl arkadaşlık ettim bir kere dahi bana hürmet etmedi, hakkımı ödemedi" diyecek.

Demek ki bu kelime senin lehinde veya aleyhinde şahitlik edecektir. Âlem-i fazl'dan isen lehinde; alem-i adl'den isen aleyhinde şahitlik edecek. O, âlem-i fazl cennete girene kadar onların lehinde; âlem-i adl cehenneme gidene dek onların aleyhinde şahitlik eder. İşte; "İnsanların bir kısmı cennete, bir kısmı da çılgın alevlerin bulunduğu cehenneme girer" âyet-i kerimesi bu noktaya işaret eder.(16)

Kelime-i Tevhîd'in evveli küfür, âhiri imandır. Âlem-i adl sadece "La ilahe" diyerek küfre düştüler. Oysa ki onlara; "Kapıda durmayın, içeriye geçin" denilmişti.

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan; "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, ona indirdiği kitaba ve daha önce indirmiş olduğu kitaplara inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz koyu bir sapıklığa dalmıştır" âyeti bu minval üzere ele alınmalıdır.(17)

Âlem-i fazl, aslî vatana (vatan-ı aslî) ulaşmış, yani "illallah" menziline varmış kimselerdir ki onlar: "Peygamberler ve müminler ona rabbinden indirilene inandılar. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler" şeklinde tavsif edilmişlerdir.(18)

(16) Şûrâ Sûresi, âyet: 7
(17) Nisâ Sûresi, âyet: 136
(18) Bakara Sûresi, âyet: 285

"La ilahe" diyerek âlem-i adl'den sayılanların ilki lanetlenmiş ve kovulmuş şeytandır. "İllallah" kelimesini telaffuz ederek iman bahçesine giren ve âlem-i fazl sınıfına dahil olan ilk kimse ise Hz. Âdem'dir. Bu nedenle âlem-i adl listesinin en başında şeytanın, âlem-i fazlınkinde ise Âdem (a.s)'in ismi yazılıdır.

Şimdi "La ilahe" menzilinde durup da küfre düşen şeytana mı, yoksa "illallah" diyerek imana eren Âdem (a.s)'e mi iltihak ettiğini iyice düşün. Sakın şeytana uyma. Eğer şeytanın yolundan gidersen Âdem'in yolundan sapmış olursun, onunla olan bağın kopmuş olur ki o vakit şeytanî vasıflarla muttasıf olursun. Ve sana: "Allah, iblise; 'Haydi git, onlardan sana kim uyarsa bil ki cehennemde hepiniz tam bir ceza ile cezalandırılırsınız. Vesveselerinle gücünün yettiğini yerinden oynat, onlara karşı yaya ve atlı askerlerinle haykırarak yürü, onların mallarına ve çocuklarına ortak ol, onlara vaadlerde bulun' dedi. Ama şeytan sadece onları aldatmak için vaadde bulunur" âyet-i kerîmesiyle nida olunur.[19] Şayet Allah-u Teala sana adaletiyle muamele edecek olursa seni âlem-i adle ait listenin başına kaydedip iblisin ordusuna dahil eder. Yok eğer fazl-u keremiyle davranacak olursa seni âlem-i fazlın defterine yazıp Âdem'in safına katar.

"La ilahe" lafzı "illallah" lafzına bağlı olup, ikisi, birbirinden ayrılmaması gereken tek bir sözdür. "La ilahe" zehir ise, "illallah" panzehirdir. Panzehiri olmayan zehri içen kimse nasıl helak olursa, aynı şekilde "La ilahe" deyip "illallah" demeyen kimse de helak olur. Kuşkusuz zehirden sonra panzehir içen kimse nefsini dizginlemiştir. Nefsine sahip olan kimse ile, nefsini helak eden kimse birbirinden çok farklıdır.

(19) İsrâ Sûresi, âyet: 63-64

'La ilahe'yi 'illallah' çizgisine kavuşturmadıkça, sen, kelime-i tevhid kalesinin harabelerinden birinde kalırsın. 'La ilahe' kalenin yarısı olduğu için diğer yarısı olmaksızın kale tamamlanmış olmaz. Nitekim Allah-u Teala, "La ilahe illallah benim kalemdir" buyurmuştur. O halde sen 'La ilahe'yi 'illallah'a bağladığında, bu kale tüm rükûn ve kısımlarıyla tamamlanmış olur. Zira her kalenin dört rüknü vardır. Aynı şekilde 'La ilahe illallah' dört kelime olup, herbir kelime tevhid kalesinin bir rüknüdür. Suret itibariyle durum böyle olduğu gibi, mânâ yönüyle de böyledir.

Tevhid kalesinin rükünlerini şöylece sıralamak mümkündür: Namaz, oruç, hac, zekât, (bir de kale olarak nitelendirdiğimiz) kelime-i şehadet. İslâmiyet bu beş esas üzerine kurulmuştur.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, insanlık şehrindeki tevhid kalesi kalbin korumasındadır. Bu şehrin sakinlerinden olan kulak, göz, el ve ayak kalbin kölesi ve hizmetçisi olup istemeseler de kalbin emirlerine uymak mecburiyetindedirler. Evet, bu uzuvlar kalbin isteklerini yerine getirmek, ona muhalefet etmemek üzere yaratılmışlardır. Kalbin emretmesi üzerine göz bakar, kulak duyar, el tutar, ayak yürür. Eğer kalp bu uzuvlara bu hareketlerin aksini emrederse yine yaparlar. Kısaca, bunlar kalbe itaat etmek zorundadırlar.

Şayet kalb mülkünde zulmediyorsa emrindeki uzuvları zulüm, fesad, muhalefet ve inat gibi kötü işlerin yapılmasında kullanır. Mesela, göze haram şeylere bakmasını, kulağa kötü sözleri dinlemesini; el ve ayağa haramla meşguliyeti emreder ki böylece onlar hakikati göremez ve duyamazlar. "Sağırdırlar, dilsizdirler,

kördürler. Bu sebeple doğru yola dönmezler"[20] ve; "Andolsun ki, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık, onların kalpleri vardır ama anlamazlar, gözleri vardır ama görmezler, kulakları vardır ama işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da aşağıdırlar. İşte gafil olanlar bunlardır" âyetleri bu noktaya temas etmektedirler.[21]

Kalb kendi memleketinde adaletle hükmederse, bu uzuvları taat ve ibadet etmekte kullanır. Yani, göze iyiye, güzele bakmasını; kulağa faydalı şeyleri dinlemesini, diğer uzuvlara da hayır işlemelerini emreder ki bunun neticesinde bereket başlar, kalbin meydanı temizlenir, saflaşır. Bunlara işareten Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Bedende bir parça et vardır ki o iyileşince bedenin hepsi iyileşir, o hastalanırsa bedenin hepsi hastalanır. İşte o kalptir" buyurmuştur.[22]

Kelime-i tevhid; kapısı, kapıcısı ve bekçisi olan sağlam bir kale olup, kapıcının hakkını vermeden içeri girmek mümkün değildir. Yani 'Lâ'nın sırrından geçmeden 'illa'nın isbatına varamazsın.

Gerçekte sen, birşeyi menfî veya müsbet kılamazsın. Çünkü, menfî olan şey zaten menfîdir ki nefyedilemez. Hakeza müsbet birşeyin de isbata ihtiyacı yoktur. Menfî menfîdir, müsbet de müsbettir.

'Lâ ilahe illallah' dört kelime, oniki harf gibi görünmesine karşın gerçekte bir kelime ve dört harften ibarettir.

(20) Bakara Sûresi, âyet: 18
(21) A'raf Sûresi, âyet: 179
(22) Buharî Kitabu'l-İmân, 1/19, b.39; Darimî, Büyu': 1

Allah lafzı mutlak bir doğru olup, inkârı ve nefyi mümkün değildir. 'Lâ ilahe' ifadesi de mutlak mânâda bir nefiydir. *Zira bir şeyin sübutu ve vücudu tasavvur edilmedikçe nefyedilemez.* Nitekim Lâ harfi, sübutu ve vücudu tasavvur edilebilen birşeyi nefyetmek için kullanılır. Yani bu, başka tanrıların mevcudiyeti mânâsında olmayıp; eşi ve benzeri, ortağı ve zıddı olmayan Allah'ın varlığını tekid ve tesbit için kullanılmıştır. Bunun aksini vehmeden kimse müşriktir. 'Lâ ilahe illallah', gerek ilahî sırların ve gerekse O'nun varlığının üzerinde bulunan haricî tozları temizleyen bir süpürgedir. Bu süpürge, kalb arş'ını temizleyerek Cenab-ı Hakk'ın tecellisine mazhar, nazarına mahal olur. Bu itibarla Allah-u Teala Dâvûd (a.s)'a: "Ey Dâvûd! Bana bir ev temizle de orada kalayım. Gökler ve yer beni içine alamazken mümin kulumun tertemiz kalbi beni içine aldı" buyurmuştur.

Masivaya nazar edip kirlendiğin, ilim ve derece üstünlüğüne güvendiğin ve varlık âleminde Allah'tan başkasını gördüğün sürece "Lâ ilahe" nefyi senin içindir. Ne zaman eşyayı herşeyin sahibi olan Allah'ın birliğine (tevhîd) delil kılıp, onlarda hakkı görürsen işte o an 'Lâ'dan kurtulur 'illa'ya ulaşırsın.

"Allah de, sonra da onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."[(23)] Bu âyette belirtildiği gibi sen ne zaman fânî şeyleri anmayı bırakır, bâkî olan Allah'ın zikriyle meşgul olursan kelimenin tam anlamıyla Allah demiş olur, masivadan yüz çevirirsin.

---

(23) En'am Sûresi, âyet: 91

"Allah" kelimesini oluşturan elif, lam ve ha harflerinden birisi olan *elif;* Allah'ın kendi zâtıyla kaim olduğuna, mahluklarla herhangi bir alakasının olmadığına işarettir. *Lâm;* Cenab-ı Hakk'ın tüm mahlukatın gerçek sahibi olduğuna delalet eder. *Ha* harfi ise göklerde ve yerde olanların hepsinin Hâdî'sinin Allah olduğunu belirtir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Allah göklerin ve yerin nurudur" buyurulmuştur.[24]

Bunları şöyle anlamak da mümkündür: *Elif,* Cenab-ı Hakk'ın kendi nimetini her tarafa yaymak sûretiyle halk ile ülfet ettiğine; *Lam* halkın Hak'tan yüz çevirdiğine; *Ha,* Allah dostlarının aşk ve muhabbet içinde kaldıklarına işarettir. Şairin biri bu nükteleri şu şekilde mısralara aktarmıştır:

Elif, halkla ülfet etmek
Lam, kınamaktır şeytanı
Ha, O'nun aşkıyla coşmak
Ve... Uyarmaktır insanı

Basiret gözünü aç! Âlemdeki herşey 'Lâ ilahe illallah' der. "Yedi gök, yer ve bunların arasında bulunanlar O'nu tesbih eder, O'nu hamd ile tesbih etmeyen yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O Gafûr ve Halîm'dir."[25] Bu hakikat şairin mısralarında şöyle dile gelmiştir:

(24) Nûr Sûresi, âyet: 35
(25) İsrâ Sûresi, âyet: 44

Herşeyde vardır apaçık bir âyet
O'nun birliğine eder delalet

Tevhid güneşinin sadece senin üzerine doğduğunu mu sanırsın. Bu iş senin bildiğin gibi olmayıp, kuşlar dahi O'nun için saf saf olmuş, O'na dua ve tesbih etmektedirler. Sizin diğer mahluklara kıyasla daha üstün, daha azametli ve faziletli oluşunuz mükellef olmanızdandır. Yoksa size ihtiyaca binaen bu özellikler verilmiş değildir. İyilik ve üstünlük Allah tarafından verilmiş bir nimet olup Kur'ân-ı Kerîm'de buna temas edilerek: "And olsun ki, biz insanoğlunu şerefli kıldık, onların karada ve denizde gezmesini sağladık, temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık" buyrulmuştur.[26]

Allah-u Teala sizi ademiyet sırrından varlık sahasına getirmiş ve size kulluk vazifenizi yerine getirerek, Allah'ın birtek olduğunu anlamanızı emretmiştir. Sizlere vücut verilmiş olması herhangi bir ihtiyaç sebebiyle veya ilahî sıfatların size muhtaç olduğundan ve vahdaniyet sıfatının sizin şehadetinize bağlı bulunduğundan dolayı değildir. Zira O'nun sıfatları hiçbir şahidin şehadetine bağlı değildir ve inkârcının inadı nedeniyle gizli, örtük bir hale gelmez.

(26) İsrâ Sûresi, âyet: 70

Yarasalar dahi güneşin varlığını bilirler. Fakat gözlerinin kusurlu olması sebebiyle onu göremezler. Güneş doğunca yerlerine çekilip uyurlar. Onlar gecenin varlığının da farkına varırlar. Yarasaların güneş ışığını görememesi güneş ışıklarından değil, onların gözlerinin bu ışıkları görebilme kabiliyetinin olmayışındandır.

Allah-u Teala ezelî ve ebidîdir. İster şehadet edin, ister inkar edin; yani isteseniz de istemeseniz de bu böyledir. Eğer şehadet ederseniz bu O'nun ezeliyet sıfatından hasıl olan nasibinizdir. Yok eğer inkâr ederseniz, bu hiçbir şey ifade etmez. Çünkü ezelî ve ebedî olan birşeyin varlığı, hâdis olan birşeye bağlı değildir. Bilakis hâdis olan birşeyin mevcudiyeti kadîm olan birşeye bağlıdır. Bu muhtaç oluş Kur'ân-ı Kerîm'de şöyleće ifade edilmiştir: "Ey insanlar! Siz fakîrsiniz. Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir. Dilerse sizi yok eder, yeniden yaratır [Halku'n-Cedîd]. Bu Allah'a zor değildir."(27)

Eğer sen fakîr isen, Allah'ın huzuruna zenginler gibi; zelil isen azizler gibi; zayıf isen güçlüler gibi gelme. Allah'ın divanına aczini, fakrını itiraf ederek gelirsen bilmiş ol ki sabreden fakirler O'nun yanında olurlar. Zelil ve kalbi kırık bir vaziyette varırsan şüphesiz O, kalbi kırık olan kimselerle beraberdir. O'nu anarak gittinse O senin yanıbaşında olur. Nitekim: "Beni anın ki ben de sizi anayım" buyrulmuştur. O'na muhabbetin varsa; "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler", O'na yakınlık peyda ederek geldinse; "Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım,

(27) Fâtır Sûresi, âyet: 15, 16, 17

kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşır, ben de onu severim. Sevdiğim zaman onun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Kulum artık benimle görür, benimle duyar, benimle tutar, benimle yürür" sırrına mazhar olursun.[28] Hatta öyle ki "Kulum, aç kaldım beni doyurmadın, hasta oldum halimi sormadın" denir. Bunun üzerine kul: "Sen nasıl acıkırsın, sen âlemlerin rabbisin" der. O da: "Benim kullarımdan biri hastalandı, sen onun hal ve hatırını sormadın. İzzet ve celâlime andolsun ki, onun hal ve hatırını sormuş olsaydın beni onun yanında bulurdun" der.

Tevhidi sermaye yap. Lüzumsuz şeylerden arın. Zenginliğini fakirlik, azizliğini zelillik olarak telakki et. Zikrullahı şiar edin. İlahî muhabbet, kaftanın; takva, gömleğin olsun. Azığa, bineğe ve emniyete ihtiyacın varsa, fakirliği azık, kalb kırıklığını binek, zikri emniyet edin. Muhabbetullahı yegane dost bil. Yolculuğunun maksat ve gayesi O'na yaklaşmak olsun.

Eğer yaptığın bu ticarette kâr ettinse bil ki herşeyi kazanmış; zarar ettinse herşeyi kaybetmişsin demektir.

Yapmış olduğun bu ticarette alıcı mı, yoksa satıcı mı olduğunu bir düşün. Şayet alıcı isen zarar etmişsin demektir ki: "İşte onlar doğruluk yerine sapıklığı aldılar da alışverişleri kâr getirmedi. Zaten doğru yolu bulamamışlardı"[29] âyet-i kerîmesine; yok eğer satıcı isen kâr etmişsin demektir ki; "Allah şüphesiz Allah yolunda sa-

(28) Buhari, Kitab-ı Rikak 7/190, b.38; Taberânî, Hz. Ümame (r.a.)'den rivayet etmiştir.
(29) Bakara Sûresi, âyet: 16

vaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını —Tevrat, İncil ve Kur'ân'da söz verilmiş hak olarak— cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır. Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin, bu büyük bir kazançtır" ilahî kelamına muhatap olursun.(30)

Hangi gruba dahil olduğunu anlamak istersen şu âyeti oku: "Müminler, Allah anıldığı zaman kalbleri titreyen, O'nun âyetleri okunduğunda imanları artan, rablerine güvenen, namaz kılan, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfedenlerdir."(31) Eğer, O anıldığında kalbin titriyor, azaların ürperiyorsa: "Onların cildleri ve kalbleri Allah'ın zikrine yumuşar" âyetinin sırrına mazhar olmuşsundur.(32) Bu durumda sen satıcılar güruhuna dâhil olan kimselerdensindir.

Yok eğer senden bu gibi haller sadır olmaz, Lâ ilahe illallah sözü duvar veya tavan gibi herhangi bir sözden farksız olursa bil ki sen alıcılar grubundansın. Şu âyet sana veyl okumaktadır: "Kalbleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun. İşte bunlar apaçık dalalettedirler."(33)

Allah'ın âyetlerinden nasibi olmayan kimsenin 'La ilahe illallah' demesi ona fayda sağlamaz. Zira kalbi mânâdan yoksun olan, âyetlerden nasibi olmayan kimsenin, puta ve haça tapan kimseden,

(30) Tevbe Sûresi, âyet: 111
(31) Enfal Sûresi, âyet: 2-3
(32) Zümer Sûresi, âyet: 23
(33) Zümer Sûresi, âyet: 22

taştan veya kumdan hiçbir farkı yoktur. "Sonra kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi hatta daha katı oldu. Nitekim taşlar arasında içinden ırmaklar çağıldayan, yarılıp su çıkanlar vardır. Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yaptıklarınızı bilmez değildir" âyet-i kerimesi bu noktalara dikkat çekmesi bakımından çok mühimdir.[34]

Müslümanın kalbi, âyette belirtildiği üzere taş gibi kaskatı olursa kafirin kalbi nice olur. Tevhid ehli ve O'nun zikriyle meşgul olan kimse bu durumda olursa kafirlerin ve gafillerin halini artık sen düşün.

Gaflet uykusundan uyandığın, sarhoşluk batağından kurtulduğun anda anlattığını anlar, söylediğini bilebilirsin. Şüphesiz ki sen önce anlayıp sonra anlatmakla ve ilkin bilip sonra bildirmekle emrolundun. O halde bilmediğin şeyi söyleme, anlamadığın şeyi an(lat)ma.

Kelime-i Tevhîdi, iyice anlamadan, kalbinde özümlemeden söylüyorsan hakikatte onu söylemiş olmazsın. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "Vay o namaz kılanların haline ki onlar kıldıkları namazdan gafildirler" buyrulmuştur.[35]

Öyleyse, Allah'ı zikrettiğinde heryerin kalb kesilmeli; O'nun için konuştuğun vakit her yanın dil olmalı, O'nu her tarafın kulak kesilmiş bir vaziyette dinlemelisin ki soğuk demire çekiç vurmuş olmayasın. Bir şair demiş ki:

(34) Bakara Sûresi, âyet: 74
(35) Mâ'ûn Sûresi, âyet: 4-5

Ölürüm aşkınla seni her zikredişimde
Gafletinle düşerim mahrumiyet ve hüzne

Kalb kesilirim gönlümün her titreyişinde
Ne acı kalır, ne elem, yanar âteşinde

'Lâ ilahe illallah' sultanı insanlık şehrine hâkim olduğu zaman senin evinin içerisinde yegane hükümran o olur. Hiçbir yabancı evine giremez. Kendi evinde hükmün geçmez. Orada kalıp kalmama hürriyetin elinden alınır. Malum olduğu üzere hükümdar bir şehri ele geçirdiği zaman oranın altını üstüne getirir, oranın azizlerini zelil kılar. Aynı şekilde, senin de kibrin tevazuya, çokluk gururun azla kanaat etmeye, varlığın yokluğa, bâkî olma hevesin fânî olmaya, tüm kötü sıfatların iyiye inkılab eder. Zahirî üstünlüğün hakikî üstünlüğe döner. Çirkin sıfatların ağacı kökünden kesilir, küfür ve atalet dikenleri ezilir, teşbih ve temsil yongaları temizlenir; iman ve tevhid fesleğeni oraya dikilir. Orada Allah'ı tenzih ve tefrîd fidanları yeşerir. Böylece senin güzel sıfatların çoğalır. "Verimli toprak rabbinin izniyle iyi ürün verir. Çorak toprak kötü ürün verir. İşte biz şükreden millet için âyetleri böylece yerli yerince açıklarız" âyeti bu meseleyi veciz şekilde açıklamaktadır.[36]

Her sultanın saltanatı ve hükümranlığı belli bir müddet devam eder. Lakin "La ilahe illallah" bu kuraldan müstesna olup, onun saltanatı ilelebet devam edecektir. Hükmü —öncekilerin ve

(36) A'raf Sûresi, âyet: 58

sonrakilerin isteğine bakılmaksızın— herkesi kuşatmış, göklerde ve yerde olanların hepsini kaplamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaretle: "Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahman'a kul olarak gelecektir" buyrulmuştur.[37]

Bunların bazısı aşk-u şevkle, ve itaat etmiş bir halde; bazısı da istemeyerek, zorakî bir şekilde O'nun huzuruna gelirler. "Göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez Allah'a secde ederler. Gölgeleri de uzayıp kısalarak O'na secde etmektedir" âyet-i kerîmesi bu konuda söylenenlere delalet eder.[38]

"Rabbin ademoğlunun belinden zürriyetlerini almış ve: 'Ben sizin rabbiniz değil miyim' diye onları kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet buna şahidiz' dediler. Bu, kıyamet günü 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindi."[39] Bu âyeti şu şekilde tefsir etmek mümkündür:

Âlem-i fazl isteyerek, âlem-i adl istemeyerek; 'Evet, sen bizim rabbimizsin' dediler. Allah-u Têala, onları Âdem(a.s)'in belinden çıkardıktan sonra iki fırkaya ayırdı. Âlem-i fazl Âdem(a.s)'in sağında, âlem-i adl solunda yer aldı. Bunun akabinde Allah-u Teala her iki gruba da anlama, işitme ve konuşma melekesi verdi. Daha sonra onlara hitap etti ve onları kendilerine şahit tuttu. Onların hepsi Allah'ın birtek olduğunu ikrar ettiler ve de "Evet, sen bizim rabbimizsin" dediler.

Bu iki grubun ikrarları arasında çok ince bir fark vardı. Şöyle ki; Âlem-i fazl isteyerek, hemencecik o ânda; Âlem-i adl ise istemeyerek, gevşek bir eda ile 'Evet' dedi. Onlardan bu şekilde söz alınması kıyamet günü 'Bizim bundan haberimiz yoktu' dememeleri içindi.

(37) Meryem Sûresi, âyet: 93
(38) Ra'd Sûresi, âyet: 15
(39) A'raf Sûresi, âyet: 172

Bu fırkaların âlem-i kudretten âlem-i hikmete geçmesiyle birlikte kendilerinde gizli bir şekilde bulunan 'Allah'ın varlığı ve birliği' fikri kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Âlem-i fazl içlerindeki bu sese kulak vererek tam bir inançla 'Evet' demek suretiyle sözlerini tutmuşlar; Âlem-i adl ise doğruluğuna tam olarak inanmamış bir halde 'Evet' dediği için verdikleri ahde vefa gösterememiş, mîsakı bozmuşlardır.

İşte bu sebeple Allah-u Teala âlem-i fazlı medh–u senâ ile anmış ve; "Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler ve andlaşmayı bozmazlar" buyurmuştur.[40]

Âlem-i adle ise onları kınayarak: "Allah'a söz verdikten sonra ondan cayanlar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar yok mu. İşte lanet ve cehennem onlar içindir" şeklinde hitap etmiştir.[41]

Allah'a karşı verilen bu 'Evet' sözü, kıyamet meydanında, âlem-i fazlin emanete riayet etmeleri sebebiyle lehlerinde; âlem-i adlin emanete hıyanet etmeleri nedeniyle aleyhlerinde şahidlik yapar. Daha sonra herkesin amellerinin yazılı olduğu, herkesin üzerine şehadet edecek olan bir kitap gönderilir. Bu hakikat Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde belirtilmiştir: "Her insanın amelini boynuna dolarız ve kıyamet günü onun için açılmış bir kitap çıkarırız. 'Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak senin nefsin sana yeter' deriz."[42]

(40) Ra'd Sûresi, âyet: 20
(41) Ra'd Sûresi, âyet: 25
(42) srâ Sûresi, âyet: 13-14

Allah-u Teala, seni nefsin üzerine şahid tutarak, verdiğin sözü unuttuğunu, zâlim ve câhil olduğunu sana hatırlatır. Böylece sen ikrardan inkâra düştüğünü kabul edersin.

"Allah şüphesiz Allah yolunda savaşarak öldüren ve öldürülen müminlerin nefislerini ve mallarını —Tevrat, İncil ve Kur'ân'da söz verilmiş bir hak olarak— cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır. Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin, bu büyük bir kazançtır" âyetinde 'kalbin' değil de 'nefsin' satın alınması dikkati şayandır.[43] Zira 'kalb' yaratılmış olan hiçbir şeye köle olmaz. Mevcudâttan hiçbir şey onu çalamaz. Çünkü kalb Hak'dan gayrısıyla ünsiyet kurmaz, Allah'ın zikrinden başka birşeyle tatmin olmaz. Kalb bu konumu itibariyle alınıp satılamayan, Allah'tan başkasına boyun eğmeyen hür bir kimseye benzer.

Nefis ise böyle değildir. O, şehvanî şeylerle tatmin olur. Zevk ve lezzetlere olan meyli sebebiyle onların esiri olur. Esirin ise alım-satımı caizdir.

Bu anlatılanlar şeriat kabının zahirinden taşan birkaç damla, zahirî ilmin bazı kırıntılarıdır. Bilindiği üzere, sözün akışı vaktine göredir: Sen arındığın zaman sözün de arınır, sen bulandığın an o da bulanır.

'Nefis' ve 'kalb' meselesine şu şekilde de yaklaşılabilir: Kalb halkla değil Hak'la; nefis ise Hak'la değil halkla meşgul olduğu için, kalb yerine nefis satın alınmıştır.

---

(43) Tevbe Sûresi, âyet: 111

Nefis kötü sıfatlar ve bayağı hasletler üzere yaratılmış olduğu için afet bölgesi, muhalefet yurdudur. Kalb ise güzel sıfatlar ve iyi huylar üzere yaratılmış olduğundan itaat ve ibadet beldesi hüviyetindedir. İşte nefsin kötü vasıflarının iyi vasıflara, kalbî özelliklere inkılab etmesi için nefis satın alınmıştır.

Nefis alım-satım kefesine konulup, teslim işlemleri yapılınca, Allah-u Teala nefsi hayra çağırmakla görevli bir meleği ona gönderir. Melek onu daimî surette hayra davet edip şerden men eder. Bu hal aralarında bir dostluk kurulana dek devam eder. Nefis ağırbaşlı, boyun eğecek bir vaziyete gelince, melek ondan tüm kötü sıfatları alır ve onu güzel sıfatlarla donatır. Böylece o, küfür karanlığından iman aydınlığına, tüm kötü sıfatların zulmetinden iyi sıfatların nuruna ulaşır.

Nefis, küfür karanlığı ve onun vasıflarından kurtulup, muhalefet ve inadından vazgeçince emre boyun eğer. Allah-u Teala da ondan razı olur.

Nefis bu ağırbaşlı ve mutmain tavırlarıyla Allah'ın kulları arasına girer ve: "Ey nefs-i mutmainne! Rabbini razı edecek bir halde ve sen de rabbinden razı olacak bir vaziyette O'na dön. Kullarımın arasına ve cennetime gir" âyetine mazhar olur.[44]

Âlem-i adlin, âlem-i kudret hakkında nifaka tutulup, âlem-i hikmeti inkâr etmesi sebebiyle onların nefsleri satın alınmaya layık görülmemiştir. Allah-u Teala onların nefislerini muhafaza etmeyip, onları şeytanın vesveseleriyle başbaşa bırakmıştır. Böylece şeytan

(44) Fecr Sûresi, âyet: 27

onları daima şerre, kötülüğe çağırır, pisliklerle onları aldatır; mayalarındaki bozuk şeylere, şehvete, isyana, Allah'ın bayraklarına karşı çıkmaya davet eder. Bunların neticesinde nefis âdeta şeytanlaşır, kötülüğü emredip, iyiliği nehyeden bir hale gelir. Nitekim "Şüphesiz nefis kötülüğü emreder" âyeti tecelli eder. Şeytan böylece o nefislerin en kuvvetli yardımcısı ve en vefalı dostu olur. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de: "Kim Rahman'ın zikrine karşı kör olursa, ona şeytanı arkadaş ederiz" âyetiyle beyan olunmuştur.(45)

Allah-u Teala, âlem-i fazlı kendi nefislerine şahid tutup, onlara tevhîd ve takvayı ilham etti. Aynı şekilde âlem-i adli de kendi nefislerine şahid tuttu. Fakat onlara fücur ve masiyeti ilham etti. Zira, "Nefse ve onu biçimlendirene, ona isyanı ve itaatı ilham edene and olsun" âyeti buna işaret eder.(46)

Demek ki, Allah-u Teala'nın fazl-ı keremiyle muamele edip hidayete erdirdiği kimselere *âlem-i fazl;* adaletiyle muamele edip terkettiği, haktan uzaklaştırdığı kimselere *âlem-i adl* denir.

Korku, akıbetin kötüye gitmesinden değil daha çok işlenen kötülüklerden kaynaklanır.

Allah-u Teala insanları karanlıkta yaratıp, onların üzerlerine

(45) Zuhruf Sûresi, âyet: 36
(46) Şems Sûresi, âyet: 7-8

fazilet nurundan serpti. O nurun isabet ettiği kimseler hidayet buldu, isabet etmediği kimseler dalalette kaldı.

Şüphesiz Allah-u Teala insanları adaletli bir şekilde yarattıktan sonra onların üzerine fazilet nurunu saçmıştır. İşte bu nurun dokunmuş olduğu kimseler âlem-i fazl; dokunmadığı kimseler âlem-i adl oldu.

Bu nur sûret ve kalıplarda ışıyan bir ışık olmayıp, insanların kalblerine ve ruhlarına yayılan hidayet nurudur. Nitekim: "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, —müminlerin kalplerindeki— içinde lamba bulunan bir kandile benzer. O lamba cam içindedir, cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Ne doğuya, ne batıya mensup olmayan mübarek bir zeytin ağacının yağından yakılır. Ateş değmese bile neredeyse yağın kendisi aydınlatacak bir durumdadır. O nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O her şeyi bilendir" buyrulmuştur.(47)

Kandil, senin beşeriyetin; lamba, tevhîd nurun, cam ise kalbin mesabesindedir. Kandilin beşeriyete benzetilmesi yoğunluk ve kapalılık sebebiyledir ki, kapalı yer karanlık olur. Karanlıktaki lamba daha fazla ışık verir, aydınlığı daha çok kendini gösterir.

Tevhîd nurunun, lambanın ışığına benzetilmesi içeriyi ve dışarıyı aydınlatması nedeniyledir. Kalbin ise cama teşbihi camın şeffaf ve latîf olmasındandır. Nasıl ki o her yeri aydınlatıyorsa aynı şekilde kalb de tevhîd nuruyla sair uzuvları ışıtır. Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) buna işaretle: "Kalbinde huşu olan kimsenin tüm uzuvları haşyet içinde olur" buyurmuştur.

Yine camın inci gibi bir yıldıza benzetilmesi onun ışık yay-

(47) Nûr Sûresi, âyet: 35

masına ve parıldamasına; bu yıldızın inci gibi oluşu cevherinin saflığına, parlaklığının ziyadeliğine işarettir.

Doğuya ve batıya nisbet edilemeyen zeytin ağacından bahsedilmesi onun üstün nitelikli saf yağa sahip oluşu ve iyi yanmasından ötürüdür. Tevhîd ağacı da böyle olup doğuya ve batıya nispet edilemez. Yani o, putperestliğe, Yahudiliğe, Hıristiyanlığa, Dehriyye, Müşebbihe, Kaderiyye, Mu'tezile, Cebriyye gibi birtakım fırkalara ait birşey olmayıp, yüce İslâm dinine özgü birşeydir.

Zeytin ağacının doğuda ve batıda bulunmaması demek, tevhîd ağacının semavî, arzî, arşî, ferşî, ulvî veya süflî olmaması demektir ki o, halktan ayrılıp, büyük bir istekle Hakk'a doğru uçmaktadır. Bu da onun halktan ayrı, Hak ile beraber olduğu mânâsını taşır.

Yine bu ağacın [tevhîd ağacı] doğuda veya batıda olmaması, onun dünyayı ve dünyevî şeyleri ve de ahiret ve onun nimetlerini istemeyip sadece *vechullah*ı arzuladığı anlamına gelir.

Sen bunu; "O cenneti arzulamaz, cehennemden korkmaz" ya da "Korku ona galip gelmediği için Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez. Ümit ona üstün gelmediği için Allah'ın mekrinden (hile) emin olmaz. Yani o, korku ile ümit arasındadır. Bu bakımdan mümin bir kimsenin korku veya ümidi tartıldığı takdirde, her ikisinin de birbirine eşit olduğu görülür" şeklinde de anlayabilirsin.

"Ateş değmese bile neredeyse yağın kendisi aydınlatacak" ayeti bu yağın saflığını ve parlaklığını; "Nur üstüne nurdur" ifadesi de yağın nurunun kandilin nuruna, kandilin nurunun da camın nuruna eklendiğini belirtir. Şüphesiz Allah-u Teala dilediğini nuruna kavuşturur.

Tevhîd güneşi tefrid semasından senin kalb topraklarına parlayınca nefsanî arzuların söner, beşerî karanlıkların yırtılır. Nitekim: "Yeryüzü rabbinin nuruyla aydınlanır" buyrulmuştur.[48]

Muhlis kulların ve sair peygamberlerin kendilerine tâbi olan topluluklarla beraber 'La ilahe illallah' bayrağı altında yürüdüklerini görürsün. Allah için söyle, senin onlar arasında yerin var mı? Veya onlar arasında atılmış bir adımın mevcut mu? Elbette hayır. Sen onlara uymak için bir adım dahi atmadın, kendi nefsini hiç kontrol etmedin. Bilakis ibadetlerinden nefsanî hazların kokusu yayılmaktadır. Halvetin kin ve garaz doludur. Zikrin nice gafletlerle karışmıştır. Duruş ve hareketin edepsizlik kokmaktadır. Bilmem farkında mısın, namaz kılarken; "Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim" dediğin halde, O'ndan başkasına iltifat etmektesin. Bu halinle O'na mı yönelmiş oluyorsun? İbadet maksadıyla değil de, âdet olduğu üzere yeme ve içmeden elini çektiğin vakit, bu halin Allah için midir? Elbette ki değil. Nitekim bir hadîs-i şerifte: "Nice oruç tutan kimse vardır ki, onun orucu ona açlık ve susuzluktan başka birşey sağlamaz. Ve nice namaz kılanlar vardır ki onların namazı onlara sadece ayakta durmak ve yorgunluk kazandırmıştır" buyrulmuştur.[49]

Allah'a yemin ederim ki, yalnızca şekil ve söz kâfi değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Münafıklar sana gelince; 'Senin Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet ederiz' derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu, bunun yanında münafıkların yalancı olduğunu bilir" buyrulması bu hususu açıklar.[50]

---

(48) Zümer Sûresi, âyet: 69
(49) Buharî
(50) Münafikûn Sûresi, âyet: 1-2

Söz, ağacın yaprağıysa, kelime-i tevhîd ağacın kendisidir. Güzel bir kelime güzel bir ağaç gibidir. Tasdik bu ağacın kökü, ihlas gövdesi, ameller dalları, sözler yapraklarıdır. Nasıl ki bir ağacın en değersiz şeyi yaprakları ise, imanın en düşüğü de yalnızca sözle olanıdır.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, 'La ilahe illallah' ağacı mutluluk ağacıdır. Eğer onu tasdik toprağına diker, ihlas suyu ile sular, iyi amellerle korursan, onun kökleri tâ derinlere iner, gövdesi sağlamlaşır, yaprakları yeşillenir ve yenimi hoş meyveler bitirmeye başlar. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaretle şöyle buyrulmuştur: "Allah'ın hoş bir sözü, kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, —rabbinin izniyle her zaman meyve veren— hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun."[51]

"Bu ağacın meyvesi nedir?" diye soracak olursan, sana derim ki: "Onun meyvesi uyanıklık, tövbe, zühd, iffet, tevekkül, teslim, herşeyi Allah-u Teala'ya ısmarlamak, batınî ve ruhanî bütün güzel sıfatlar ile cismanî ve zahirî olan tüm iyi huylardır."

Bu ağaç Allah'ın izniyle her an meyvesini vermekte olup diğer ağaçlar altı ayda bir meyve verirler. Ayrıca bunun meyvesi ruhlar âleminin, öbürlerininki ise cisimler âleminin gıdasıdır. Biri mânâ ve esrar âleminin, diğeri sûret ve izler âleminin besinidir.

Tevhîd ağacını yalan ve kötülük toprağına diker, riya ve nifak suyu ile sular, kötü ameller ve çirkin fiillerle onu himayeye kalkışır, ahdi bozmak ve emaneti zayi etmekle büyütmeye çalışırsan; onun üzerine vefasızlık suyu akar, ve o, kötü söz ve hezeyan aşısıyla aşılanır. Böylece o ağacın meyveleri menfî bir şekilde etkilenir, yaprakları dökülür, gövdesi çürür, kökleri kopmaya başlar ve bir gün

(51) İbrahim Sûresi, âyet: 24-25

kader rüzgarı onu paramparça eder. Bu hale Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işaret edilir: "Yaptıkları her işin önüne geçmişiz de onu etrafa saçılmış toz zerreleri haline getirmişizdir."[52]

Bu ağacın gölgesiyle gölgelenen kimse zafer kazanmış, onu yitiren hüsranda kalmıştır. Ona yapışan ebedî saadete erişmiş, tutunmayan şehavete düşmüştür. Onun dallarından birine tutunan yüksek derecelere çıkmış, onu bırakan en alt derekeye yuvarlanmıştır.

'La ilahe illallah' yüce, değerli, paha biçilmez bir sözdür ki ona yapışan selamete kavuşmuş ve korunmuş olur. Bir hadis-i şerifte: "İnsanlar La ilahe illallah diyene kadar onlarla savşamakla emrolundum. Bunu dedikleri zaman kanlarını benden korumuş olurlar" buyrulmuştur ki burada bahsedilen koruma dünyayla alakalı olup ahiretteki koruyuş daha önemlidir.[53]

Bu sözün önemine binaen ayrıca: "La ilahe illallah benim kalemdir. Bunu söyleyen kimse bu kaleye girer. Bu kaleye giren kimse de azabımdan kurtulur" ve, "La ilahe illallah diyen kişi cennete girer" buyrulmuştur.[54]

(52) Furkan Sûresi, âyet: 23

(53) Buharî ve Müslim *Sahih*lerinde; Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce *Sünen*lerinde Ebu Hureyre (r.a.)'den nakletmişlerdir. Bu hadis mütevatirdir.

(54) Müsned-i Ahmed bin Hanbel

Bu sözün son durağı vahdaniyetin bilinmesi, semeresi ise O'nun birtek olduğunun herşey tarafından ikrar edilmesidir. Mevcudata vücut verilmesi ve kainatın yaratılması bu sebepledir. Eğer vahdaniyetin marifeti ve ikrarı olmamış olsaydı mevcudata vücut verilmez, yokluk sırrından varlık çıkmazdı. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "İnsanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" buyrulmuştur.(55) Yani Allah-u Teala kullarını, kendisinin bir olduğunu bildirmek için yaratmıştır. Ulvî süflî âlemler ile onların arasındaki tüm mevcudatı da kulları için yaratmıştır. Bunun için gök seni gölgelendirir, yer taşır, melekler korur, ay, güneş ve yıldızlar seni aydınlatır. Süflî varlıklar da senin tasarrufun altındadır. Kısacası herşey senin için yaratılmış, sen de O'nun için, yani O'nun birtek olduğunu idrak etmek için yaratılmışsındır. Öyleyse diyebiliriz ki, tüm mahlukat O'nun birtek olduğunu bilmek ve ikrar etmek üzere yaratılmıştır. Nitekim bir kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur: "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmek için mahlukatı yarattım."(56)

Şüphesiz ki Allah-u Teala tüm eşyayı kulları için, kullarını da kendisi için yaratmıştır. Oysa ki sen nimet vereni unutup nimetle meşgul oldun, nimeti verene şükretmedin, onun sana niçin verildiğini düşünmedin. Allah'ı unutturan her nimet nikmet, O'nu hatırlatmayan bütün hediyeler beladır.

"Nimetin şükrü nedir?" diye merak edecek olursan cevap ola-

(55) Zâriyat Sûresi, âyet: 56
(56) Tirmizî

rak deriz ki, nimeti vereni, sana nimet verdiği için, hamd-u sena etmek ve O'na yönelmektir. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: O'nun nimetleriyle O'na itaat etmek, O'nu unutmamak, nimette nimet vereni görmektir.

Nimetin şükrü nimeti artırır, basireti açar, berekete vesile olur. Nimete nankörlük etmek ise helaki hazırlar, zevali getirir, azaba yol açar. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de; "Eğer şükrederseniz nimetimi artırırım. Nankörlük ederseniz azabım çok çetindir" buyurulmuştur.[57]

Ey insanlar! İyice biliniz ki Allah-u Teala dilediğini yapar, istediği gibi hükmeder, sebepsiz verir, zamana bağlı olmaksızın men eder, hiçbir illet olmaksızın mesut eder, yaratmaya ihtiyaç duymaksızın yaratır ve yine şükre ihtiyacı olmadığı halde şükür ile imtihan eder. *Şüphesiz ki ehadiyet ve samediyet sebep ve illetlerden münezzehtir.* Eğer O'nun iradesi bir sebepten dolayı olmuş olsaydı mahlûl (katışık) olmuş olurdu; yok eğer bir hadiseden dolayı olmuş olsaydı malûl olurdu. Oysa ki O'nun iradesi ne mahlûldür, ne de malûldür. O, sebep ve illetleri yaratandır. Nitekim; "O yaptığından sorumlu değildir, onlar ise sorumlu tutulacaklardır" buyurulmuştur.[58]

Varlıklarda sadece O vardır. Öyleyse sen Allah'tan başkasıyla meşgul olma, O'ndan başkasına yönelme. O'na ulaştığında her-

(57) İbrahim Sûresi, âyet: 7
(58) Enbiya Sûresi, âyet: 23

şeye ulaşmış, O'nu kaybettiğinde herşeyi kaybetmiş olursun. Kainatın zirvesine yükselsen, en yüce yerlere çıksan, her iki âlemin hazinelerinin anahtarları sende olsa, her iki dünyanın da mahsulatı sana verilmiş olsa, eğer sen bunlardan biriyle meşgul olur, aldanırsan bilmiş ol ki, Allah'ı unutmuş ve O'ndan başkasıyla meşgul olmuş olursun.

Sadece dünya nimeti ister ve onunla yetinirsen helak olmuşsun demektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Dünya hayatını ve güzelliklerini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe uğratılmazlar. Âhirette onlara ateşten başka birşey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Amelleri de iptal edilmiştir" buyurulmuştur.(59)

Aynı şekilde yalnızca âhiret nimetini ister ve ona kanaat edersen bilmiş ol ki sen bir budalasın. Çünkü, sadece kendi eviyle meşgul olup, komşusunu unutan kimse bön ve akılsızdır. Rızık ile meşgul olup Rezzak'ı unutan kimse de böyledir.

Yalnızca dünya nimetinden faydalanırsan âhiret nimetini; sadece âhiret nimetinden istifade edersen dünya nimetini kaybedersin. Öyleyse gerçek mutluluk, dünya ve ahireti birlikte yürütmekte ve *vechullahı* istemektedir. Aksi taktirde O'nun emrinin dışına çıkar, Allah'ın iradesinin dairesine giremez, O'nunla ve O'nun için olamazsın. Nitekim, bir şair demiş ki:

Gördüm ki aşk köprüsü uzamakta bizden yana
'Haydi geçin' diye nida olundu âşıklara

(59) Hûd Sûresi, âyet: 15-16

Köprüyü geçmek için yanlarına yürüyünce
Köprü koptu ve ben yuvarlandım mahrumiyete

Dalgalar her yanımdan tutup sardığında beni
Sabır tükenmiştir 'artık göç' dedi bir münâdî

Ya bu kararı böylece kabul edersin, ya da ihtiyar kadınların dinine tâbi olup aczini itiraf eder, evin arka odasında oturur, bir köşede pineklersin. Ve şu ilahî hitaba muhatap olursun: "Siz ilk önce oturmaya razı olmuştunuz. Öyleyse geri kalanlarla beraber oturun."[60]

Dünyayı veya âhireti arzulayan birçok kimse vardır. Lakin Hakk'ı isteyen kimse azîzdir ve hürmete şayandır. Müridin değeri muradına göredir, isteğin değeri de istenilen şeyin değerine bağlıdır. Zira halkın değeri az olduğu için onu arzulamanın ve arzulayanın da değeri o nisbette azdır. Değerli ve önemli olan Hak olduğundan elbette O'nu istemenin ve isteyenin değeri de o oranda çoktur.

Hükümdarın sarayına girmek ve onun sofrasına oturmak isteyen kimse ile onun çöplüğüne atılmış bir leşi arzulayan kimse bir değildir.

Yine hükümdar ile, onun halvethânesinde oturup konuşmayı dileyen kimse ile sıkıntılarından kurtulmak için onunla salonda görüşmeyi isteyen kişi eşit olmaz.

(60) Tevbe Sûresi, âyet: 83

Komşunun komşuya tesiri vardır. Bazı komşuluklar insanı yükseltirken, bazıları da alçaltır. Hükümdarla salonda oturmakla, halvethânede oturmak aynı değerde olmayıp herbiri için farklı dereceler mevcuttur. Bu hakikat Kur'ân-ı Kerîm'de (meleklerin ağzından) şöyle dile getirilmiştir: "Bizden herkesin belli bir makamı vardır."[61]

Bazı kavimler bu dünyaya bağlandıklarından beşerî karanlıklar onları kaplamış ve basiretlerini kör etmiştir. Böylece onlar ulvî âleme değil de süflî âleme tutunmuşlardır. Ağıla atılmış leşe benzeyen himmetleri dünya zevklerine yönelmiştir. İşte böyle insanların amelleri boşa gitmiş, emelleri yok olmuştur. Onlar, her an hissettikleri ayrılık ateşi ve istikbalde tadacakları cehennem ateşi olmak üzere iki kere azaba uğramış olurlar. Şu âyet onlardan bahsetmektedir: "Âhirette onlara ateşten başka birşey yoktur. İşledikleri ameller orada boşa gitmiştir. Zaten yapmakta oldukları da bâtıldır."[62]

Bazı topluluklar da bu âlemden kopmak, beşerî karanlıklardan kurtulmak için gayret ettiler. Riyazetle meşgul olup, nefislerini terbiye ve tezkiye ettiler. Böylece mesafe katetmiş, dünya ziynetlerini terketmiş oldular. Lakin üzerlerinde bulunan tabiat ve beşeriyete ait kalıntılar nedeniyle, Hakk'ın iradesine, lütuf ve ihsanına tamamen mazhar olamadılar. Fakat cehennemden kurtuldular.

Bir millet kendilerine korkunun galip gelmesiyle eziyet yeri olan cehennemden kurtuldu. Bir diğeri ümidin galip gelmesiyle, ikram yeri olan cenneti kazandı.

Bu fırkalar en yüksekle değil de yüksekle, en mükemmelle

(61) Sâffât Sûresi, âyet: 164
(62) Hûd Sûresi, âyet: 16

değil de mükemmelle, en değerliyle değil de değerliyle meşgul oldukları için istikbaldeki cehennem azabıyla cezalandırılmasalar dahi, her an hissettikleri ayrılık ateşiyle cezalandırılmışlardır. Nitekim dostlar nazarında ayrılık ateşi, yakıcı ateşten daha şiddetlidir. Bir şair demiş ki:

Eğer musallat edilse âteş-i hicrân
Elbet birgün erirdi cehennem âteşi

Soğuklardı yalazlarla kavrulan mekân
Ciğerler kor olurdu ve sarardı seni

Diğer bir grup da beşeriyet ve tabiat âleminden ayrılıp mânâ âlemine kanat açtı. Onların üzerinde beşeriyet âlemine ait herhangi birşey kalmamış, onlar kainatı aşmış, mevcudatı geçmiş, halktan uzaklaşmıştır. Kalbleri Allah'a bağlı olup, onların tüm istek ve arzuları Hak'tır. Bu gibi kimselerin dili Hakk'ın dili olduğu için onlar konuştuklarında âdeta Hak Teala konuşmaktadır. Onlar derler ki: "Dünya ve ukba, cennet ve cehennem ile meşgul olmayız. Allah-u Teala bizden razı olduktan sonra biz ne diye bunlarla uğraşalım. O Kâdir'dir. Dilerse cehennemde de bize nimet verir, ikramda bulunur. Eğer bize azap etmeyi dilerse —ki bundan Allah'a sığınırız— cennette de eder. Bizler O'nun cennetini arzuladığımız veya cehenneminden korktuğumuz için ibadet etmiş olursak, tereddütlü ve tek taraflı ibadet edenlerden oluruz. Böyle bir tutum içinde bulunan kavimler yerilerek, onlar hakkında; 'İnsanlardan öyleleri vardır ki Allah'a tereddütlü ibadet ederler. Kendisine bir hayır dokunursa yatışır, bir bela gelirse yüzüstü dönerler. Böyece dünyayı da âhireti de kaybederler. Bu ise apaçık bir ziyandır' buyurulmuştur.[63] Bizler O'ndan başkasına ibadet etmeyiz."

(63) Hac Sûresi, âyet: 11

İşte bu gruba dahil olan insanlar sadece *vechullahı* arzular. Bunun için Allah-u Teala onlara dünya ve âhiret mülkünü vermiştir. Onlar fakirlik kaftanı giymiş meliklerdir.

Yeme ve içme ile meşgul olan kişinin Allah'ı sevdiğini söylemesi yalandır. Bunun gibi cennet nimetlerini düşünen, onlarla meşgul olan kişi de yalancıdır.

Gerçek mânâda kul olanlar yalnızca O'nun için kalkar, oturur, konuşur, herşeyi O'ndan alır ve yalnız O'na bakarlar. Gözlerini Allah için kapatırlar. Böylece O'nunla görür, O'nunla işitir. O'nunla konuşur. O'nunla tutar ve O'nunla yürür bir hale gelirler ki buna bir kudsî hadiste şöyle işaret edilmiştir: "Ben onun kulağı, gözü, eli ve desteği olurum. Kulum benimle duyar, benimle görür, benimle tutar..."[64]

Allah-u Teala, diğer insanlara vaat ettiği birtakım şeyleri bu kullarına peşine vermiştir. Başkalarına gaib olan şeyi onlara ayan beyan göstermiştir. Diğerleri, bir köşeye serilmiş bulunan seccadeleri üzerindeyken, onlar şarkta, garpta, arş-û ferştedirler. Bedenleriyle olmasa da sırlarıyla maddî âlemi aşmışlar, Hak Teala'yı gözleriyle olmasa da sırlarıyla görmüşlerdir. Onlar Hakk'ın güzide kulları ve kainatın yaratılış sebebidirler. Yaratılmış olanlar onlar sayesinde rızıklanır ve yaratılırlar. Onlar ubudiyeti ve tevhidi Allah'a has kılanlardır ki onlara ve onlara tâbi olanlara ne mutlu.

Cenab-ı Hak, onların bu halini överek peygamberine şöyle buyuruyor: "Sabah akşam, Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki, onları kovarak zulmedenlerden olasın."[65]

(64) Buharî, Kitab-ı Rikak 7/190, b. 38
(65) En'âm Sûresi, âyet: 52

Bana 'İrade nedir?' diye soracak olursan sana cevaben derim ki: "**İrade,** kalbi âlemlerin rabbı olan Allah'ın sevgisine, rızasına, isteğine bağlamak; malı mülkü terkedip, fâni ve helak edici şeylerin üzerine binmek; rahatı terketmek, mübah şeylerden yüz çevirmek; Allah'ı arzulamak ve onun ateşinde yanmaktır."

Bir pervanenin bile kendini mum ışığında yaktığını görmüyor musun? Miskin bir pervane bile kendini ateşe atıp yakıyor da bu yanıştan bir hayat umuyor. O küçücük haliyle, canını sevgilisinin kollarına atıp feda ediyor da sen, üstün bir varlık olarak, mükemmel bir sevgili için nefsini harcamakta, varlığını ona armağan etmekte tereddüt ediyorsun. Sonsuza kadar bu fânî dünyada yaşayacağını mı zannediyorsun! O küçücük pervane tüm varlığını sevgilinin ateşinde yakarak yeni bir hayata doğacağını biliyor da, sen yücelerden gelen "Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyin. Onlar diridirler" sesini duymana rağmen hâlâ duraklamaktasın.[66]

Bu gibi insanlar, iradelerinde sadık olmayan, yalancı kimselerdir. Onların hakikî lezzetlerden hiçbir nasibi yoktur.

Şüphesiz nefsini harcamadıkça ve varlığını yok etmedikçe Allah'a kavuşamazsın. Nefis perdesini ref etmedikçe O senin için, sen de O'nun için olamazsın. Varlığını yok edersen, O'nunla baki olursun. Her kim ki varlığını O'na feda ederse Allah-u Teala onu kendine halef yapar.

Nefsin herşeyden hakîr; muradın herşeyden aziz olduğuna göre, değersiz ve hakîr birşeyi, kıymetli ve azîz birşeye değişmedikçe Hakk'ın müridi ve talebesi olamazsın.

O halde varlığını O'na sun, nefsini O'na saç. "...Onunla ko-

(66) Âl-i İmran Sûresi, âyet: 169

nuşmadan önce sadaka veriniz..." İşte visalin mehri budur.[67]

Eğer mürîd isen murâd, tâlip isen matlûp, habîb isen mahbûb olursun. İşte o zaman; "Allah dilemedikçe dileyemezsiniz..." âyeti tecelli eder.[68]

Ey insan, Allah'tan başkasına yöneldiğin ve iltifat ettiğin müddetçe sürekli 'La ilahe illallah' de ki kötü sıfatların gitsin, iyi sıfatların artsın.

Sende kötü yani adlî ve iyi yani fazlî olmak üzere iki tür varlık vardır. Kötü olan varlığın âlem-i adlden, iyi olan varlığın âlem-i fazldendir.

İster adlî, ister fazlî varlığın olsun her biri değişik kısımlara ayrılırlar. Adlî varlığın yedi kısım olup bu kısımların her birinin arkasında şeytan vardır. Bunlar: His, meşguliyet, heva, nefs, nefs bozukluğu, beşeriyet ve huydur.

Fazlî varlığın sekiz bölümden müteşekkil olup bunların herbirinin arkasında melek vardır. Bunlar: His, fehim, akıl, gönül, kalb, ruh, sır ve himmettir.

Bunlardan herbiri bir diğerine tekabül etmektedir ki; kötü olan his iyi olanın, meşguliyet fehmin, heva aklın, nefis bulanıklığı gönlün, beşeriyet ruhun, huy sırrın karşılığı olup, şeytan da meleğin karşılığıdır. Yalnız fazlî varlığın sekizinci sırasındaki himmetinin karşılığı yoktur.

Fazlî kısımların sekiz, adlî kısımların yedi oluşu cennet ve cehennem kapılarını simgelemektedir. Zira cennet "fazl evi", cehennem "adl evi"dir. Allah-u Teala: "Cehennemin yedi kapısı vardır" buyurmuştur.[69]

---

(67) Mücâdele Sûresi, âyet: 12
(68) İnsan Sûresi, âyet: 31
(69) Hicr Sûresi, âyet: 44

Fazlî varlığın sana bu dünyada verilmiş küçük bir cennettir. Adlî varlığın da sana bu dünyada verilmiş küçük bir cehennem sayılır. Bu küçük cennet ve cehennemin her bir kapısı hakikî cennet ve cehenneme açılır. Nitekim "...Her kapı onların gireceği bir kısma açılır" buyrulmuştur.[70]

Kelime-i Tevhîdin nuru fazlî kısımlarından birinin üzerine doğacak olursa onun karşılığı olan adlî kısımlardan birinin karanlığı gider. Mesela onun ruhu sır üzerine ışırsa tabiat, ruhu aydınlatırsa beşeriyet, kalbe doğarsa nefsin karanlığı gider. Zira fazlî kısımlar letafet açısından şeffaf bir cevher gibi olup karşılığı olan şeyleri de aydınlatır. Karanlık bir odadaki kandil içinde bulunan lambanın ışığı kandilden geçerek nasıl tüm odayı aydınlatırsa, aynen bunun gibi fazlî kısımlara doğan nur da karşılığını aydınlatır.

Kelime-i Tevhîd lamba, fazlî kısımlar kandil, adlî kısımlar karanlık bir oda mesabesindedir. Lambanın ışığının kandili, kandilin ışığının odayı aydınlattığı gibi, Kelime-i Tevhîd nuru da fazlî kısımdan adlî kısmı aydınlatır. Buna işaretle Kur'ân-ı Kerîm'de: "O'nun nuru içinde lamba bulunan bir kandile benzer. O lamba cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır" buyrulmuştur.

Bu hususu açıklayıcı nitelikte olan bir misal de ışık yansımasıdır. Karşılıklı bulunan cisimler birbirlerinden aldıkları ışıkları yansıtırlar. Nitekim güneş ışığı bir duvara vurduğunda, duvar almış olduğu bu ışığı karşısında bulunan şeye, o şey de başka birşeye yansıtır. Bu yansıma kesîf bir cisim tarafından ışığın emilmesine kadar devam eder. Bu olay bu dünyada bu şekilde olur. Gayb

(70) Hicr Sûresi, âyet: 44

âleminde ise daha üst bir boyutta tecelli eder. Yani bu dünyadaki yansıma gayb âlemindekine göre küçük ve basittir. Kainatta yansıma nasıl gerçekleşiyorsa küçük bir kainat niteliğinde olan insanda da bu durum aynen gerçekleşir.

Kelime-i Tevhîd nuru fazlî kısımlardan birini aydınlattıktan sonra onun yan kısımlarını da aydınlatabilir. Örneğin, önce himmeti aydınlatır, oradan sırra, sırdan ruha, ruhtan kalbe yansıyarak diğer kısımları dolaşır. Çünkü bu kısımlardan herbiri bir diğerinin karşısındadır. Daha önce belirttiğimiz üzere ışığın yansıması için cisimlerin karşılıklı durması lazımdır.

Güneş ışığının kesîf bir cisme vurduğunda, ışığın bu cisim tarafından emilmesi gibi sendeki adlî kısımlar da bazen bu nurun yansımasına engel teşkil eder.

Göğün latîf oluşu nedeniyle güneş ışınları bu dünyaya ulaşabilmektedir. Eğer güneş ışığının önüne bulut gibi kesîf birşey geçerse, ışık bu tabakadan öteye geçemez.

Fazlî varlık âlemi ulvî âlem, adlî varlık âlemi süflî âlem mesabesindedir. Fazl âleminden olan himmet, ulvî âlemden olan arş hükmünde olup diğer yedi kısım da yedi semâ mesabesindedir. Adl âleminin yedi kısmı da yedi kat yer gibidir.

Ulvî âlem gayet latîf olduğu için ışığın bir kısımdan diğerine geçmesine mâni olmaz. Bu sebeple fazl âlemi ulvî âleme nisbet edilir. Süflî âlem son derece kesîf olduğu için ışığın bir kısımdan diğerine geçmesine engel olur. Adl âlemi de bu yüzden süflî âleme benzer.

Fazl âleminin hepsi nur; âdl âleminin hepsi karanlıktır. Bu iki âlem sükûnun hareketi, gölgenin güneşi, gecenin gündüzü takip etmesi gibi birbirini izler. Gündüzden giden her parçayı gece, gece-

den giden her parçayı da gündüz izler. Böylece Allah-u Teala, "Geceyi gündüze, gündüzü geceye katar."

Senin geçen adlî âlemin, gündüzün de fazlî âlemindir. 'La ilahe' nefyinin şirk karanlıkları fazlî varlığın üzerine çökerse onun nurunu giderir. Böylece fazlî varlığın adlî varlığa dönüşür.

Vahdaniyet güneşi ferdaniyet burcundan illallah semalarında parlayıp, adlî varlığının gecesini aydınlatacak olursa karanlıklar o an söner, adlî varlığın fazlî varlığa inkılab eder. Demek ki 'La ilahe'nin meskeni adlî varlığın; 'illallah'ın ki ise fazlî varlığındır. 'La ilahe' karanlık olduğu için senin karanlık yerinde; 'illallah' nur olduğu için senin nurlu yerindedir.

'La ilahe' çizgisi 'illallah'ın isbat çizgisine bitiştiğinde isbatın nurları nefyin karanlıkları üzerine yansır. Böylece ikisi birden nur ve isbat olur. Nefyin karanlıkları isbat nuruyla gider. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hakkı bâtılın başına çarparız ve onun beyni parçalanır. Böylece bâtıl ortadan kalkar" buyurulmuştur.[71]

İşte, nefyin karanlığı isbatın nuruyla silindiğinde adlî varlığın aydınlanır ve tüm kısımlarıyla fazlî varlığa intikal eder. Böylece kötü his iyi hisse, meşguliyet fehme, heva akla, nefis bulanıklığı gönle döner. Nefis, kalb olur. Beşeriyet ruha, huy sırra, şeytan meleğe intikal eder. Peygamber Efendimizin, "Benim de şeytanım vardı, fakat Müslüman oldu." sözü buna işaret eder.[72]

Ey kardeşim bilmiş ol ki, sâlik için üç mertebe vardır. Bunlardan birincisi âlem-i fena, ikincisi âlem-i cezbe, üçüncüsü âlem-i kabzadır. Eğer sen âlem-i fenada isen 'La ilahe illallah', âlem-i cezbede isen 'Allah', âlem-i kabzada isen'Hüve' zikrine devam et.

---

(71) Enbiya Sûresi, âyet: 18

(72) Müslim, Kitab-ı Sıfatü'l-Münafikîn, 4/2168, h.16

Âlem-i fenada yürüdüğün müddetçe adlî varlığın sana galip gelir. Âlem-i cezbe yolunu takip ettiğin müddetçe fazlî varlığın sana galebe çalar. Seni boyunduruk altına alan şey adlî varlığın ve kötü huyların olduğu için âlem-i fenada zikrin 'La ilahe illallah' olsun. Âlem-i cezbede ise zikrin 'Allah' olsun. Çünkü seni egemenliğinde bulunduran şey fazlî varlığın ve iyi huylarındır.

'La ilahe illallah'ın özelliği her türlü kötü sıfatları yıkması ve yok etmesidir. 'Allah' kelimesinin özelliği, iyi sıfatları takviye etmesi ve çirkin davranışlardan arıtmasıdır.

Âlem-i fenada olduğun müddetçe sana galip olan kötü sıfatları yıkmaya ve yok etmeye ihtiyaç duyarsın. Âlem-i cezbede bulunduğun zaman zarfında takviye ve tenzihe ihtiyaç hissedersin. Çünkü sana galip gelen iyi sıfatlardır.

Âlem-i kabzada 'Hüve' demelisin. Çünkü bu âleme ulaştığın anda sendeki adlî sıfatların bulanıklığı gitmiş, fazlî sıfatların ışıkları seni aydınlatmış demektir. Burada Cenab-ı Hak vasıtasız olarak sana tasarruf eder. Bundan sonra sen kendine nisbetle yok, O'na nisbetle varsındır. Kendine nisbetle fânî, O'na nisbetle bâkîsindir. Sen bu âlemde zikrini 'Hüve' yap. Zira mevcut ve bâkî olan 'Hüve'dir.

Bizim 'âlem-i fena' dememiz sâlik ve müridlerin nefislerini orada fânî kılmaları ve kötü sıfatlarını yok etmeleri nedeniyledir. Âlem-i cezbe olarak adlandırışımızın sebebi ise müridin orada Melik'in cezbesine kapılmasıdır. Âlem-i kabza ise müridin Allah'a teslim olduğu ve Hak Teala'nın onda vasıtasız tasarruf ettiği makam demektir. İşte bu saydıklarımız müridin mertebe ve makamlarıdır.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, evliyanın dört makamı vardır. Bunlar:

a-) Hilafet-i Nübüvvet
b-) Hilafet-i Risalet
c-) Hilafet-i Ulu'l-Azm
d-) Hilafet-i Ulu'l-Istıfa'dır.

Birinci makam âlimlere, ikincisi velîlere, üçüncüsü evtada,[73] dördüncüsü kutublara[74] aittir.

Velîler içinde nebîlerin, resûllerin, ulu'l-azm ve ulu'l-ıstıfaların makamına geçenler vardır.

Velîler iki gruptur:

a-) Maslahat-ı diniyede tasarruf ve velayet sahibi olanlar.

b-) Bi'l-kuvve velayet tasarrufu olmayıp, velayetin tasarrufundan hasıl olan tasarrufa sahip olanlar.

Eğer: "Velayet tasarrufu olmayan kimse nasıl veli olabilir?" denilirse, cevaben deriz ki: "Allah-u Teala'nın tüm şeylerine yetkisi olan kimse anlamında velî olması mümkündür." Bu velî gerçek velîdir. O ancak Hak Teala ile duyar, görür ve konuşur. O mahbubiyet âlemindedir. Buna işaretle: "...Ben o kulumun kulağı ve gözü olurum..." buyurulmuştur.

Böyle bir velînin halka mürebbi olması uygun değildir. Çünkü o, Hakk'a teslim olmuş ve ihtiyarı elinden alınmış yani kendi isteğiyle hareket edemeyen bir kimsedir. İhtiyarı elinden alınan kimsenin başkalarına mürebbi olması uygun olmaz. Zira bir kimsenin başkalarında tasarruf edebilmesi için önce kendi nefsinde tasarruf edebilmesi gerekir. Bu veli Allah aşkıyla mecub olduğundan başkası üzerinde tasarrufa yetkili değildir. Şer'î örfte de bu böyle

(73) Ricâlullahtan bir gruba verilen isim.
(74) Birçok Müslümanın kendisine bağlandığı evliyaullahtan zamanın en büyük mürşidi.

olup, ancak kendi nefsi üzerinde velayeti sabit olan kişinin başkasına velayeti muteberdir. Âkil, bâliğ olmayan çocuğun kendine velayeti olmadığı için başkası üzerine de velayeti olamaz.

Hakk'a teslim olmuş olan bu meczub velî, çocuk mesabesindedir. O, sevgililer sevgilisi Allah-u Teala'nın terbiyesi altındadır ve rububiyetin ikramı olan sütü emmektedir. Nitekim Allah-u Teala bir kudsî hadiste: "Onlar çocukturlar. Onları irademizin terbiyesi altına aldık. Bizim ikramımız olan sütle beslenmektedirler" buyurmuştur.

Diğer gruba dâhil olan velîye gelince, onun halka mürebbi olması uygundur. Çünkü o kendisine velayet hakkı tanınan, ergin kişi mesabesindedir. Kendi nefsi üzerine velayeti sabit olan kimsenin başkaları üzerine de velayeti vardır. Şer'î örfte bu böyledir. Nitekim şeriatte caiz olan birşey 'hakikat'te de caizdir. Şeriat ile hakikati birbirinden ayırmak küfür ve zındıklıktır.

Mahbubiyet makamında olan meczub velînin misali, çölde gözü kapalı yürüyen bir kimseye benzer ki o, ayak basacak yeri ve nereye gittiğini bilmez. Yol bitip istediği yere erince, ona nerelerden geçip geldiğini soracak olurlarsa bu hususta sadre şifa olacak birşey bilmediğini söyler.

Çölde gözü kapalı yürüyen kişinin başkasına kılavuz olması nasıl doğru olmazsa, meczub velînin de âhiret yolculuğunda başkalarına rehberlik etmesi doğru değildir.

Çölü gözleri açık bir şekilde aşan ve çöl yolunu, oradaki durakları, oranın iniş-çıkışlarını karış karış bilen kimsenin öncü olması nasıl daha uygun olursa, marifet yolunu gözleri açık yürüyen kişinin de âhirete giden yolda rehberlik etmesi hikmete daha uygundur.

Kalblerin kâşifi 'La ilahe illallah', ruhların kâşifi 'Allah', sırların kâşifi 'Hüve' dir. Çünkü 'La ilahe illallah' kalblere, 'Allah' ruhlara, 'Hüve' sırlara kuvvet ve mıknatıstır.

Kalb, ruh ve sır bir kutuya saklanmış sedefteki inci gibidirler. Veya evde kafes içinde olan kuşa benzerler. Kutu ve ev kalb mesabesindedirler. Sedef ve kafes ruha, inci ile kuş sırra benzerler.

Eve varmadıkça kafese, kafese varmadıkça kuşa ulaşamayacağın gibi kalbe ulaşmadıkça ruha, ruha ulaşmadıkça sırra eremezsin. Öyleyse sen eve ulaştığında kalbler âlemine, kafese vardığın zaman ruhlar âlemine, kuşa kavuştuğun zaman sırlar âlemine ermişsin demektir.

O halde sen kalbinin kapısını 'La ilahe illallah' anahtarıyla, ruhunun kapısını 'Allah' anahtarıyla, sırrın kapısını 'Hüve' anahtarıyla aç.

Sır kuşunun yaşaması için 'Hüve' demeye devam et. Çünkü bu lafız bu kuşun gücünü artırır. Bu nükteye işaretle Allah-u Teala Musa (a.s.)'ya: "Ya Musa! Yiyeceklerinle beni yedir, içeceklerinle beni içir." buyurmuştur.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, kalbin eve, ruhun kafese, sırrın kuşa benzetilmesi mecazî bir teşbihtir. Zira *birtakım ulvî hakikatler teşbih yoluyla idrake yaklaştırılır.*

Kalbler âleminden yürümeden ruhlar âlemine; ruhlar âleminden geçmeden sırlar âlemine varmak mümkün değildir.

Sırlar âlemi ruhlar âleminden, ruhlar âlemi de kalbler âleminden büyük olup, bunlar içiçe geçmiş üç daireye benzer. En büyük daire sırlar âlemini, orta daire ruhlar âlemini, küçük daire kalbler âlemini oluşturur.

Kalbler âleminin ruhlar âleminden daha küçük olması, onun

gayb ve şehadet âlemlerine ruhlar âleminden daha yakın oluşundandır. Ruhlar âleminin sırlar âleminden daha küçük oluşu ise onun 'âlem-i eşbah'a (bedenler âlemi) daha yakın oluşu sebebiyledir. Çünkü âlem-i eşbah sıkıntı, zahmet ve meşakkat yeridir.

Öyleyse gayb ve şehadet âlemlerine yakın olan herşey küçülmekte, sırlar âlemine yaklaşan herşey büyümektedir.

Allah için itiraf et kardeşim, şu semada bir yıldızın, şu deryada bir damla suyun var mı? Elbette yok. Buna mukabil azgın nefsin ve beşerî enaniyetin var. Dışın bile, elini cebinden çıkarsan görünmeyecek kadar kapkara.

Ey dost, nefis âleminden kalb âlemine, beşeriyet âleminden ruh âlemine, tabiat âleminden sır âlemine çık. Vücudî karanlıklarından sıyrıl. İşte o zaman gözlerin görmediğini görür, kulakların duymadığını duyar ve: "Yaptıklarına karşılık onlar için saklanan müjdeyi kimse bilmez" âyetinin sırrına mazhar olursun.[75]

Tabiat, beşeriyet ve nefis âlemleri âlem-i adl için çok derin bir çukurdur. Kalb, ruh ve sır âlemleri ise âlem-i fazl için kat be kat yükselen derecelerdir.

Nefis âlemi âsîlerin, beşeriyet âlemi kafirlerin, tabiat âlemi de

(75) Secde Sûresi, âyet: 17

münafıkların derekesidir. Nitekim: "Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı derekesindedirler" buyrulmuştur.

Kalb âlemi Hakk'a mürîd olanların, ruh âlemi sıddîklerin, sır âlemi ise iradesinden soyunmuş Allah'a müteveccih olan mürîdin miracıdır.

Sen bunu şu şekilde de söyleyebilirsin. Kalb âlemi yolun başında olanların, ruh âlemi yolun yarısını biraz geçmiş olanların, sır âlemi son noktaya varanların miracıdır.

Bir diğer ifadeyle, kalb âlemi tövbekarların, ruh âlemi Allah'ı sevenlerin, sır âlemi âriflerin miracıdır.

Ey kardeşim nefis, tabiat ve beşeriyetinin çukurundan çıkmadıkça, ulvî âlemlere ulaşamaz, Hak Teala'ya kavuşamazsın.

"Müminin kalbi Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi evirip çevirir."[76] hadisinde de işaret edildiği üzere Allah-u Teala müminin kalbini bazen kabz'dan bast'a, korkudan ümide, bekâdan fenâya, savhden mahve ve neşeden hüzne döndürür. Bazen de bunların aksini yapar. Öyleyse diyebiliriz ki kalb daima korku ve ümit, fenâ ile bekâ gibi haller arasındadır.

Allah-u Teala bazen bu halleri kalbten alır ve onu kendisine doğru yürüyenlerin en başına geçirir. Bazen de onu geriye döndürüp, aşağılık bir yere getirir. Nitekim bir hadiste: "Hak Teala'nın cezbelerinden bir tanesi, insanlarla cinlerin ameline müsavidir" buyurulmuştur.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, çokluk, çeşitlilik ve değişim, Allah-u Teala'nın sıfatlarının iliştiği yaratılmış şeyler içindir. Çünkü O,

(76) Tirmizî, 5/538

zâı ve sıfatlarında **bir** olandır. O'nun ilmi de birdir ve tüm malumatı kapsar. Aynı şekilde kudreti de bir olup tüm makduratı kuşatmıştır. Nitekim ilim ve kudret **bir** olup, malumat ve makdurat çoktur. Bunun gibi Allah-u Teala'nın sendeki tasarrufu da bir olup, senin tasarrufların çoktur.

Allah-u Teala'ya nisbet edilen iki parmak ve iki el ifadeleri mecazî bir teşbih olup, iki parmak, O'nun kulun kalbini bir halden diğer bir hale ne kadar hızlı çevirdiğine işaret eder. Yoksa O cisim, cevher ve araz olmaktan münezzehtir.

Şayet Allah-u Teala, bileşik (mürekkeb) olmuş olsaydı bir bileştiriciye; niteliği bulunsaydı niteleyiciye; şekli olsaydı bir şekillendiriciye muhtaç olurdu ki O bu gibi hallerden münezzehtir. Bilakis O bileştirmeyi, nitelemeyi ve şekillendirmeyi yaratandır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, Semi' ve Basîr'dir" buyurulmuştur.(77)

Eğer Allah-u Teala araz olsaydı tutunabileceği bir mahalle ihtiyaç duyardı ki O'nu böyle bir şeyden tenzih ederiz. O, hiçbir şey olmadan önce vardı. Yani, mekan, insan, cin, sema, yer, arş, ferş, melek, felek, güneş, ay, madde, taş, toprak, su, ağaç, feza, ışık, gölge, ön, arka, sağ, sol, üst, alt, bitkiler ve cansız şeyler yokken O vardı. Allah-u Teala zamana bağlı olmadığı için geçmişte nasılsa şimdi de öyledir ve gelecekte de öyle olackatır. O'nun yakınlığı ve uzaklığı hiçbir yakınlaşma ve uzaklaşma olmaksızın olur. O'nun filleri herhangi bir âlet ve organa bağlı değildir. Bir yerde durmaktan ve yer değiştirmekten beridir. Değişim ve yokluktan aridir. Bir mahale girmekten uzaktır. Allah'tan başka ilah yoktur. O büyüktür. Vehim, his ve hayalden uzaktır. O'nun şekli, sûreti, benzeri,

(77) Şûrâ Sûresi, âyet: 11

yardımcısı, yaveri, veziri ve yol göstereni yoktur. O benzersiz ve sonsuzdur. Yönler O'nu kuşatamaz. Haller O'nu değiştiremez. Zâtı başkalarına benzemez. Sıfatları başkaca sıfatlardan ayrıdır. Zâtı kainatta hayal edilebilir şeylerden; sıfatı hâdiselerin sıfatlarından münezzehtir. Ezelîdir ve sonradan yaratılanlara benzemez.

Eğer Allah-u Teala hakkında sayıdan bahsedecek olursan deriz ki O hiçbir şey olmadan önce vardı. O'nun kemmiyetinden sual edecek olursan, O, hiçbir hal ve kemmiyet yokken vardı. O'na zaman ve mekan da izafe edilemez çünkü O zamandan, mekandan kısacası herşeyden önce vardı.

Allah-u Teala fazl-ı keremiyle herşeyi yokluk sırrından varlık sahasına çıkarandır. "O Evvel'dir, Âhir'dir, Bâtın'dır."[(78)] âyetiyle de belirtildiği üzere O Evvel'dir çünkü O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Âhir'dir çünkü O'ndan sonra birşey varlığını devam ettirmeyecektir. Zâhir'dir çünkü hiçbir şey O'nu gizleyemez. Bâtın'dır çünkü hiçbir şey O'nun mahiyetini bilemez. Vâhid'dir çünkü O'nun eşi ve benzeri yoktur.

Ey kardeşim, âlem-i fenâya vardığın ve Hakk'ın tasarrufuna mazhar olduğunda değersiz taşların, her derde deva olan bir cisme; bakırın saf altına inkılab eder. Orada, Hak Teala'nın tenzîh ve tevhîd nurlarıyla; şirk, küfür, şüphe, Cenab-ı Hakk'ı muhlukata benzer vasıfta vehmetmek gibi karanlıkların aydınlanır. Böylece nefsinin bulanıklığından kurtulmuş, aykırılıklarından arınmış olursun. İşte o zaman Allah-u Teala seni sâlikler zümresine dâhil eder

(78) Hadîd Sûresi, âyet: 3

ve dünya hayatında yegane arzusu Allah rızası olan kimselerin mekanlarını sana gezdirir ki kalbin rıza, teslîm, tefviz, tume'nîne (huzur) ve sekîne gibi hallere ulaşsın. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "Onlar iman etmişler ve kalbleri Allah'ın zikriyle huzura (tume'nîne) kavuşmuştur. İyice bilin ki kalbler ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur" buyurulmuştur.[79]

Ey kardeşim, ruhlar âlemine ulaştığın zaman Allah-u Teala'ya ait ezelî sıfatların özellikleri tüm ayrıntılarıyla sana gösterilir. İşte o zaman;

ونفخت فيه من روحي

"Ona ruhumdan üfledim" âyetinin sırrı çözülür.[80] Bu âyette ruhun Allah'a izafe edilmesi, yaratılmışlara verilen değeri açıklamak içindir. Bu değer veriş yaratan ile yaratılanın çok ince bir çizgiyle ayrılacak kadar birbirine yaklaşmasına neden olmuştur. Fakat nihayetinde, ezelî olan Allah-u Teala, sonradan olanlardan münezzehtir. Ezelî birşey sonradan yaratılmış birşeyle aynı çizgide bitişemez. Senin Allah'a izafe edilişin, O'nun bir parçası olduğun anlamında olmayıp, senin diğer mahluklara nazaran ayrıcalıklı, şerefli bir konuma sahip olduğun mânâsına gelir. O'na olan yakınlığını ifade eder. O'nun sana olan fazl-ı keremini dile getirir. Zira Allah-u Teala her çeşit izafetten münezzehtir.

(79) Ra'd Sûresi, âyet: 28
(80) Hicr sûresi, âyet: 29

Allah-u Teala, parçalardan oluşan bir bütün olmadığı için parçalanamaz. O'nun cinsi olmadığından nev'i de yoktur. O, min, ilâ, fî, alâ gibi harf-i cerlerin belirttiği anlamlardan uzaktır. O'nun cins ve miktarla alakası olmadığı için **min** harfi gerçek anlamıyla O'nun için kullanılamaz. O'na yer ve zaman nisbet edilemediği için **fî**, bir yerde sabit olmadığı için **alâ** harfi bilinen anlamında O'nun için kullanılamaz. Zira Allah-u Teala bidayet ve nihayetten, zarfiyet ve mahalliyetten münezzehtir.

Sırlar âlemine vardığın zaman gaybî sırlar sana aralanır. Ve sırların bakire gelinleriyle evlenirsin.

Bir kudsî hadiste: "Velîlerim abâmın altındadırlar. Onları Ben'den başkası bilemez" buyrulmuştur. Bu ifadeyi şöyle anlamak mümkündür: Sırlar âleminde Allah ile kul arasında öyle bir sır vardır ki onu ne bir melek ne de bir peygamber bilebilir. Ve orada Kudret-i ilahî tarafından, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği hediyeler sunulur. "Yaptıklarına karşılık onlar için saklanan müjdeyi kimse bilmez" âyeti buna işaret eder.

Âşıklar için saklanan müjde belli bir açıdan *vechullah*'ın görülmesidir. Bunun neticesinde kalblerde kulak, akıllarda göz oluşur. Böylece kulaksız duyulur, gözsüz görülür. Orada duyulan ve görülen herşey gaybîdir. Ve işte o zaman gaybî haller ayan beyan olur. İşte: "Kalbim rabbimi gördü." ve: "Rabbini görmez misin" ifadelerinin mânâsı budur.(81)

---

(81) Secde Sûresi, âyet: 17

Eğer sen âşık isen yukarıda saydığımız bütün bu hallerden sonra, kendinden geçmiş bir halde kabza-i ilâhiye düşersin. Allah-u Teala seni tevhîd ve mârifetin en yüksek derecelerine, sır ve himmetin en üst menzillerine ulaştırır. Bu makamlarda söz hiçbir mânâ ifade etmez, sırların düğümü çözülür. Artık buradan öteye yol yoktur. Nihayetinde sen: "Ya Rab! Ben Sen'i hamd-u senâ etmekten âcizim. Sen kendini nasıl senâ etmişsen öylesindir." ve: "Mârifetine giden bütün yolları kapayan Allah'ı tenzih ederim. Senin zâtını bilmek mümkün değildir." dersin.

Cenab-ı Hak vahdaniyet ve ferdaniyet sıfatlarının hakikatinin kullar tarafından bilinmesinin mümkün olmadığını belirterek: "Allah, kendinden başka ilah olmadığına şahitlik etmiştir. O'ndan başka ilah yoktur." buyurmuştur.(82)

Kelime-i tevhîd hem başlangıç, hem sonuçtur. Herşey onunla başlar ve biter.

La ilahe illallah lafızların en güzelidir: "Allah-u Teala'nın güzel bir lafzı, kökü sağlam dalları semâya doğru olan güzel bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun." âyeti buna işaret eder.(83)

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Güzel sözler O'na yükselir."(84) buyurulması kelime-i tevhîdin güzel bir söz olduğuna; "Ey inananlar, Al-

(82) Âl-i İmran Sûresi, âyet: 18
(83) İbrahim Sûresi, âyet: 24
(84) Fâtır Sûresi, âyet: 10

lah'tan korkun ve doğru söz söyleyin."[85] buyurulması onun doğru bir söz olduğuna; "Rahman'ın konuşmasına izin verdiği kimseler hakikatten başkasını söylemeyecektir."[86] âyeti kelime-i tevhîdin yegane hakikat olduğuna; "Gerçek dua ancak O'nadır."[87] âyeti onun gerçek dua olduğuna; "Onlara takva kelimesine tutunmalarını söyledi."[88] âyeti onun takva sözü olduğuna; "De ki: Ey kitap ehli, bizde de, sizde de aynı olan bir kelimeyi söyleyin. Yalnız Allah'a ibadet edelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'tan başka rabler edinmeyelim."[89] âyeti kelime-i tevhîdin dinler arasında ortak bir söz olduğuna; "Onlardan birine ölüm gelince: Rabbim, beni tekrar dünyaya gönder. Belki amel-i salih işlerim, der."[90] âyeti onun amel-i salih olduğuna; "Kelime-i tevhîde sadık kalarak, Rahmân'dan söz (ahd) almış kimselerden başkası şefaat edemeyecektir."[91] âyeti kelime-i tevhîdin ahd için gerekli olduğuna işaret eder. Aynı şekilde: "Kim bir hayırla gelirse ona on misli vardır."[92] âyetindeki "hayır"dan maksat kelime-i tevhîddir. Yine: "İyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir."[93] âyetinde de kelime-i tevhîde işaret vardır.

Evet, kelime-i tevhîd sağlam bir kaledir ve ancak bu kaleye girenler Allah'ın azabından kurtulur. Allah-u Teala, hepimizi bu kaleye girenlerden eylesin. Fazl-ı keremiyle bizlere sırların kapılarını açsın. (Âmîn).

—— oOo ——

(85) Ahzab Sûresi, âyet: 70
(86) Nebe Sûresi, âyet: 38
(87) Ra'd Sûresi, âyet: 14
(88) Fetih Sûresi, âyet: 26
(89) Âl-i İmran Sûresi, âyet: 64
(90) Mü'minun Sûresi, âyet: 99-100
(91) Meryem Sûresi, âyet: 87
(92) En'am Sûresi, âyet: 160
(93) Rahman Sûresi, âyet: 60

2. Bölüm

LEDÜN RİSÂLESİ

(er-Risaletü'l-Ledünniye)

MUKADDİME

Hamd, has kullarının kalblerini velayet nuruyla tezyin eden, nefislerini inayetin en güzeliyle terbiye eyleyen, irfan sahibi âlimlere dirayet anahtarlarıyla tevhid kapısını açan Allah'a mahsustur.

Salât ve selâm, koruyup gözeten, Hakk'a teslimiyete davet eden, ümmetine hidâyeti gösteren, bütün resûllerin seyyidi ve seyyidimiz olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, onun âl ve ashâbının üzerine olsun.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, dostlarımdan biri bana Ledün ilmini inkâr eden bir bilginden bahsetti. Bu ilim ki, güzîde mutasavvıflar ona itimat ederler, bu ilmi diğer ilimlerden daha üstün görürler. Bu ilmin peyderpey öğrenilmiş, çalışarak elde edilmiş kesbî ilimlerden daha güvenilir, daha sağlam ve kuvvetli olduğunu söylerler.

Bu bilgin: "Mutasavvıfların Ledün ilmini bir türlü anlayamıyorum. Dünyada birtek kişinin dahî kesb ve taallüm [çalışarak kazanma ve öğrenme] olmaksızın şahsî görüşü ve kalbî idraki ile hakikî ilimden bahsedebileceğini zannetmiyorum" diyormuş.

Dostuma dedim ki: "Bu adam ilim tahsilinin yollarını anlamamış, insan ruhunun mahiyetini, vasıflarını, gaybî işaretleri ve melekûtî ilimleri nasıl aldığım idrak etmemiştir."

Dostum bana: "Evet, bu adam 'İlim yalnız fıkıh, tefsir ve kelamdan ibarettir. Bunların ötesinde başka bir ilim yoktur. Bu ilimler de taallüm ve tefakkuh olmaksızın elde edilemez' diyor" dedi.

Ona dedim ki: "Peki, öyleyse tefsir ilmi nasıl öğrenilecek? Kur'ân-ı Kerîm herşeyi kuşatan derin bir okyanustur. Onun bütün mânâları ve tefsirinin hakikatları halk arasında şöhret bulmuş kitaplarda yazılı değildir. Bilakis tefsir ilmi bu iddia sahibinin bildiklerinden başkadır."

Dostum dedi ki: "Bu adam, halk arasında meşhur olmuş Kuşeyrî,[1] Sa'lebî[2] ve Maverdî'ye[3] ait tefsir kitaplarının haricindeki tefsirlere kıymet vermiyor."

Dedim ki: "Bu adam hakikat yolundan uzaklaşmıştır. Nitekim Sülemî,[4] tefsirinde, diğer tefsir kitaplarında zikredilmemiş olan, muhakkiklerin sözlerinin birçoğunu toplamıştır. —Bu tefsirde hakikatler daha açık bir şekilde izah edilmiştir.— Bana öyle geliyor ki ilmi, yalnız fıkıh, kelam ve tefsirden ibaret sayan bu adam, ilimlerin kısımlarını, tafsîlâtını, mertebelerini, hakikatlerini, zâhir ve bâtınlarını bilmiyor. Câhilin bilmediği birşeyi inkâr etmesi âdettendir. Bu iddia sahibi hakikat şarabını tatmamış, Ledün ilmini anlamamış ki kabul etsin. Ben zaten onun bilmediği birşeyi taklidî ve tahminî olarak kabul etmesine rıza gösteremem."

Dostum dedi ki: "Ben sizin ilimlerin mertebelerini tüm yönleriyle anlatmanızı, Ledün ilminin hakikatini ortaya koymanızı, bu ilmi etraflıca açıklayıp isbat etmenizi istiyorum."

---

(1) Kuşeyrî (M.986-1072): İslâm âleminin büyük mutasavvıflarından olup en mühim eseri *el-Tefsiru'l-Kebîr*'dir.

(2) Sa'lebî (M.?-1036): Nişabur'da doğmuş büyük bir fakih ve müfessir olup, en meşhur eserleri *Kur'ân Tefsirî* ve *Peygamberler Tarihi*'dir.

(3) Maverdî (M.974-1058): Önemli fakihlerden olup, en meşhur eserleri *Tefsîrü'l-Kur'ân* ve *Kitabü'l-Ahkamu's-Sultaniye*'dir.

(4) Sülemî (M.?-1021): Devrinin en büyük mutasavvıflarından olup en meşhur eserleri *Emsalü'l-Kur'ân* ve *Tabakatü's-Sufiye*'dir.

Ben de: "Anlatılmasını talep ettiğiniz bu ilmin izahı hakikaten güçtür, fakat hâlet-i ruhiyemin müsaâde ettiği, vaktimin elverdiği ve gücümün yettiği kadar bir başlangıç yapabilirim. Lafı uzatmak istemem, çünkü sözün iyisi az ve öz olup, çok şeye delalet edenidir" dedim.

Azîz ve celîl olan Allah'tan tevfik ve inayet dileyerek kıymetli dostumun bu arzusunu yerine getirdim.

İLMİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Ey kardeşim bilmiş ol ki, *ilim,* nefs-i nâtıkanın [insan ruhu] "eşya"nın hakikatlerini niteliğiyle (keyfiyet), niceliğiyle (kemmiyet), cevheriyle ve zâtıyla maddelerden mücerret olarak tasavvur etmesidir.

Âlim, "eşya"nın hakikatlerini kapsamlı bir şekilde kavrayan, idrak eden kimsedir.

Malûm, bilgisi akla nakşedilen şeyin kendisidir. İlmin değeri, malûmunun değeri kadardır. Âlimin mertebesi de ilminin derecesine göredir. Şüphesiz en değerli, en yüce, en faydalı bilgi, Sâni' ve Mübdi' olan Allah'ın bilgisidir. Allah'ı bilmeye "Tevhîd İlmi" [Marifetullah] denir. Bu ilmin tahsîli bütün akıl sahipleri için zarurî olup, Peygamber Efendimiz:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ

"İlim tahsîli kadın-erkek her Müslüman'a farzdır."[5] Ayrıca bu ilmi elde etmek için yolculuğu dahî emretmiş ve,

اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ كَانَ بِالصِّينِ

(5) *Sünen-i İbni Mace*, Mukaddime (17)

"İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz"(6) demiştir.

Tevhîd ilmiyle mücehhez olan kimse, âlimlerin en fazîletlisi olduğu için Allah-u Teala onları Kur'ân-ı Kerîm'de en üstün mertebede zikretmiş ve,

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰۤئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَاۤئِمًا بِالْقِسْطِ

"Ondan başka ilah olmadığına Allah, melekler ve adaletten ayrılmayan ilim sahipleri şahitlik ettiler"(7) buyurmuştur.

Tevhîd ilmi âlimleri, enbiya ve onların varisi olan ulemadır. Bu ilim özü ve mahiyeti itibariyle değerli, mükemmel olup diğer ilimlere menfî, dışlayıcı bir nazarla bakmaz. Astronomi, astroloji ve sair ilimler [fizik, kimya] tevhid ilminin tahsîli için bir ön hazırlık (evveliyât) hükmündedir. Bu ön bilgiler olmaksızın tevhîd ilmi tahsil edilemez. Yeri gelince zikredeceğimiz gibi tevhîd ilminden başka ilimler de doğar.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ilim, içeriği gözönüne alınmaksızın özü itibariyle bizzat değerlidir. Hatta sihir ilmi bile, bâtıl olmasına rağmen, bizatihi değerlidir.

Bu konuyu şu şekilde izah etmek mümkündür: İlim cehaletin zıddı olup, cehalet zulmetin levazımatındandır. Zulmet ise sükûnun [atalet] ögelerindendir. Sükûn da ademiyete [yokluk] yakındır. Yokluk da dalâlet ve bâtılın bulunduğu yerdir. Cehalet adem, ilim ise vücud hükmünde olduğundan vücud ademden üstündür. Hidayet, hak ve nur, varlık zincirinin birer halkası olduğuna göre varlık yokluktan, ilim de cehaletten üstün olmuş olur. Çünkü, cehalet körlük ve karanlık; ilim, basîret ve nur gibidir. Nitekim

(6) *Camiû's-Sagîr*, C: 1, Sayı: 1110-1111 "Feyzü'l-Kadir Şerhli Tabı."

(7) Âl-i İmran Sûresi, âyet: 18

Allah-u Teala:

وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ

"Kör ile gören, karanlıklarla aydınlık (nûr) bir değildir"[8] âyet-i kerîmesinin sırrını,

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

"De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu"[9] şeklinde açıklamıştır.

İlim cehaletten üstün olduğuna göre cehalet cismin, ilim ruhun vasıflarından olmuş olur. Öyleyse ruh, cisimden üstündür.

Diğer bölümlerde sayacağımız gibi ilmin birçok kısımları vardır. Âlimin de, ilimlerin tahsilinde takip edeceği muhtelif yollar vardır ki bunları da ileride zikredeceğiz.

Ey kardeşim, ilmin üstünlüğünü açıkladıktan sonra senin ilimlerin mahalli, karargâhı ve korunduğu levha olan insan ruhunu bilmen gerekir. Zira cisim, ilim için bir mahal değildir. Çünkü, cisimler sınırlı olup, yazı ve nakışların dahî az bir kısmını taşıyabilir

Ruh ise bütün ilimleri hiçbir engel tanımaksızın, kolay bir şekilde koruma ve taşıyabilme kabiliyetine sahiptir. Şimdi ruhu kısaca açıklamaya çalışacağız.

(8) Fâtır Sûresi, âyet: 19-20
(9) Zümer Sûresi, âyet: 9

NEFİS VE İNSAN RUHU

Ey kardeşim bilmiş ol ki, Allah-u Teala insanı iki muhtelif şeyden yaratmıştır. Birincisi cisimdir ki bu zulmanî, kesîf [yoğunluğu bulunan], oluşma ve bozulmaya giren (kevn-ü fesâd), organik ve kimyasal bileşiklerden oluşan ve de varlığının devamını haricî faktörler olmaksızın sağlayamayan mürekkeb bir yapıdır. Diğeri ise, münîr [aydın], idrak eden, fâil, muharrik [hareket ettiren], müessir, cisim ve organları tamamlayan müfred bir cevher olan ruhtur.

Allah-u Teala cesedi besin maddelerinden meydana getirdi ve kanın molekülleri ile büyüttü. Bu binanın temelini kurdu, direklerini dikti, etrafını sınırladı ve kendi emrinden mükemmel ruh cevherini onda zâhir kıldı. Bu ruhla, gıdaya ihtiyaç duyan, şehveti ve gazabı harekete geçiren, kalbte bulunan ve vücudun bütün azalarına duygu ve hareket dağıtarak hayatın devamını sağlayan kuvveti kastetmiyorum. Çünkü, vasıflarını saydığım bu ruha "hayvanî ruh" denir ki, his, hareket, şehvet ve gazap kuvvetleri onun askerlerindendir.

Gıda isteyen, tasarrufa sahip, karaciğerde bulunan kuvvete ise "tabiî ruh" denir. Sindirim ve boşaltım bunun emrindedir.

Şekillendirme, üreme, büyüme/gelişme ve tabiî kuvvetlerin hepsi bedenin hizmetindedirler. Beden de hayvanî ruhun hizmetin-

dedir. Çünkü, beden, kuvvetini hayvanî ruhtan almakta, onun hareket vermesiyle iş görmektedir.

Ben tek başına "ruh" kelimesini kullandığım zaman tezekkür, tahfiz, tefekkür, temyiz özelliği bulunan, kalbî ve aklî idrake sahip, ilimleri kolayca öğrenen, soyut tasavvurları kavrama kabiliyeti olan mükemmel cevheri kastediyorum. Bu cevher diğer ruhların ve kuvvetlerin kumandanı olup, gerek hayvanî ruh, gerek tabiî ruh ve beden onun emrindedirler.

Nefs-i nâtıka da denen bu cevherin her meslek erbabına göre bir ismi vardır. Hükema (filozoflar) bu cevheri "nefs-i nâtıka"; Kur'ân, "nefs-i mutmainne" ve "emrî ruh"; mutasavvıflar "kalb" diye isimlendiriyorlar. İhtilaf isimlerdedir. Mânâ tek olup onda hiçbir ayrılık yoktur.

Nefs-i nâtıka canlı, faal, idrak eden bir cevherdir. Biz ne zaman yalın halde "ruh" veya "kalb" kelimesini kullanırsak onunla bu cevheri kastederiz.

Mutasavvıflar hayvanî ruhu "nefis" olarak telakkî ederler. Nefis kelimesi şeriatte de bu mânâda kullanılmıştır. Peygamberimiz:

أعدى عدوك نفسك

"En azgın düşmanın nefsindir"[10] buyurmuştur. Bunu:

نفسك التي بين جنبيك

"İki yanın arasındaki nefsindir"[11] ibaresiyle pekiştirmiş ve

(10) Beyhakî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/160
(11) Beyhakî, *Keşfü'l Hafâ*, 1/160

açıklamıştır. O, bu kelimeyle şehvanî ve gazabî kuvvetlere işaret etmiş ve de bunlann kalbten doğduğunu ifade etmiştir.

Ey kardeşim, isimler arasındaki farklan anladıktan sonra bilmiş ol ki, ehl-i tahkik bu ruh cevherini muhtelif ibarelerle tarif ediyorlar ve bu meyanda farklı görüşler serdediyorlar. İlm-i cedel ile meşhur olan kelamcılar ruhu cisim olarak addediyorlar ve: "O, bu kesîf cisme nazaran daha latîf bir cisimdir" diyorlar. Ruh ile cisim arasında letafet ve kesafet farkı görüyorlar. Bazılan ruhu araz sayıyor, bazı tabibler bu görüşü benimsiyor, bazılan da ruhu kan zannediyorlar. Bu şahıslar dar görüşleri ve de kusurlu nazarlanyla elde ettikleri bilgilerle kanaat edip, diğer ihtimalleri araştırmadılar.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ruh; cisim, araz ve cevher olmak üzere üç kısımdır:

Hayvanî ruh latîf bir cisimdir. O, kalb fanusuna konmuş yanmakta olan bir lamba gibidir. Kalb ile, göğsün içinde mulallak bir vaziyette duran konik şekli kastediyorum. Hayat bu lambanın ışığı, kan yağı, his ve hareket nuru, şehvet harareti, gazap dumanı, gıdaya ihtiyaç duyan ve karaciğerde bulunan kuvvet onun hizmetçisi, bekçisi ve vekîlidir. Bütün canlılarda hayvanî ruh mevcuttur. —Şunu da ilave edeyim ki,— insanın kendisi cisim olup, eserleri arazdır.

Hayvanî ruh, ilimleri kavramaya güç yetiremez. Bu ruh, herşeyi en güzel ve de sanatlı bir şekilde yaratan Allah'ı ve onlan nasıl yarattığını idrak edemez. Varlığı bedenin varlığına bağlı bir hizmetçidir ki bedenin ölmesiyle birlikte ölür. Kandaki maddelerin oranı arttığı takdirde hararetin yükselmesiyle, bu oran eksildiği takdirde ise soğuğun artmasıyla bu lamba söner. Lambanın sönmesi, bedenin ölmesi demektir. Bârî-i Teala'nın hitab ettiği ve mükellef saydığı bu ruh değildir. Çünkü karada, denizde yaşayan bütün

hayvanlar mükellef olmadıkları gibi, emirlere muhatab da değillerdir.

İnsanın mükellef ve [ilahî hitaba] muhatab oluşu kendisine özgü, fazladan bulunan başka birşeyden dolayıdır ki bu da nefs-i nâtıkadır. Zira:

قل الروح من امر ربى

"De ki, ruh rabbimin emrindendir"[(12)] ve,

يا ايتها النفس المطمئنة ارجعى الى ربك راضية مرضية

"Ey nefs-i mutmainne! Rabbini razı edecek bir halde ve sen de rabbinden razı olacak bir vaziyette O'na dön"[(13)] âyetleri meseleye açıklık getirmesi yönünden dikkat çekicidir. Bârî-i Teala'nın "emrimden" dediği bu ruh, cisim veya araz olamaz. O, "akl-ı evvel", "levh", "kalem" kavramları gibi duyu organlarıyla hissedilmeyen ancak akılla kavranılabilecek bir cevher, bir ziyâdır. Bize göre ruh, cevherlere ait vasıfları kabul edip, bozulmayan, dağılmayan, ölmeyen bilakis şeriatın bildirdiği gibi bedenden ayrılan ve kıyamet günü ona dönmeyi bekleyen birşeydir. Felsefî ilimlerdeki kesin deliller ve açık ispatlarla doğrulanmıştır ki "nefs-i nâtıka" cisim ve araz olmayıp tam aksine sabit, daimî ve bozulmayan bir cevherdir. Biz zikredilen delil ve ispatları yeterli gördüğümüz için başkaca tekrara gerek görmüyoruz. Bu konuda geniş kapsamlı bilgi edinmek isteyenler ilgili kitaplara başvurabilirler.[(*)] Biz usûlümüzde sadece aklî bürhanlarla yetinmiyor ve meselelere imanî bir gözle bakıyor, açık-seçik hakikatlere dayanıyoruz.

(*) Bu konuyla ilgili açıklamalar İmam Gazâlî'nin hususan *Meâricü'l-Kuds* adlı eserinde mevcuttur. (Çev.)
(12) İsrâ Sûresi, âyet: 85
(13) Fecr Sûresi, âyet: 27-28

Allah-u Teala ruhu bazen emrine, bazen de zâtına izafe ederek,

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

"Ona kendi ruhumdan üfledim."(14)

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

"De ki, ruh rabbimin emrindendir."(15)

فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا

"Biz ona ruhumuzdan üfledik."(16) gibi âyetlere Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiştir. Allah-u Teala cisim ve araz olup, bozulan, zeval bulan, değişen şeyleri zâtına nisbet etmekten münezzehtir.

Peygamber Efendimiz ruh hakkında,

الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ

"Ruhlar, teçhiz edilip sıralanmış askerlerdir."(17) ve

إِنَّ أَرْوَاحَ الشُّهَدَاءِ فِي حَوَاصِلِ طُيُورٍ خُضْرٍ

(14) Hicr Sûresi, âyet: 29
(15) İsra Sûresi, âyet: 85
(16) Tahrim Sûresi, âyet: 12
(17) Buharî, el-Enbiya: 2

"Şehitlerin ruhları yeşil kuşların kursaklarındadır"[18] buyurmuşlardır.

Araz, cevherin yok olmasından sonra varlığını devam ettiremez, çünkü o bizâtihi kaim değildir. Malum olduğu üzere cisim, madde ve suretle terkîbi [bileşim] kabul ettiği gibi, tahlîli de [çözülme] kabul eder.

Âyetlerden, hadislerden ve aklî bürhanlardan anladığımıza göre nefs-i nâtıka bizâtihi canlı, mükemmel bir cevher olup imanın sağlamlığı veya bozukluğu ondan doğar. Tabiî ruh, hayvanî ruh ve bütün bedenî kuvvetler onun askerlerindendir. Bu cevher, mevcudâtın hakikatini, malumâtın suretini onların zâhiriyle ve zâtıyla meşgul olmaksızın kavrar. Nefs-i nâtıka şeytan ve melekleri görmeksizin onların mahiyetini nasıl kavrıyorsa, aynı şekilde hiçbir insanı görmeksizin insanın hakikatini bilmeye muktedirdir. Şeytan ve melek gibi varlıkların hissî olarak bilinmesinin zorluğuna rağmen nefs-i nâtıka bunları görmeye ihtiyaç dahî duymadan idrak eder.

Mutasavvıflardan bazıları: "Bedenin gözü olduğu gibi kalbin de gözü vardır. İnsan zahirî şeyleri bedenî gözle, eşyanın hakikatini ise kalbî gözle görür" derler. Peygamber Efendimiz:

مَا مِنْ عَبْدٍ اِلاَّ وَلِقَلْبِهِ عَيْنَانِ يُدْرِكُ بِهِمَا الْغَيْبَ فَاِذَا اَرَادَ اللّٰهُ تَعَالٰى بِعَبْدٍ خَيْراً فَتَحَ عَيْنَى قَلْبِهِ لِيَرٰى
مَا هُوَ غَائِبٌ عَنْ بَصَرِهِ

"Her âbidin kalbinde iki göz vardır ki onlarla gaybı idrak edebilir. Allah bir kuluna hayır murad ederse o kulun bedenî gözlerle

(18) Tirmizî, Fadailü'l-Cihad: 13

göremediği şeyi görebilmesi için kalbî gözlerini açar" buyurmuşlardır.

Nefs-i nâtıka bedenin ölmesiyle ölmez. Çünkü Allah-u Teala onu kendi kapısına çağırmakta ve ona,

ارجعي الى ربك

"Rabbine dön"[19] diye hitab etmektedir. Onun bedenden yüz çevirip ayrılmasıyla, tabiî ve hayvanî kuvvetlerin tesiriyle ortaya çıkan haller âtıl bir vaziyet alır, hareket söner. İşte ölüm denilen hadise budur. Bu sebeple mutasavvıflar tabiî ve hayvanî ruha nazaran nefs-i nâtıkaya daha çok itimat ediyorlar.

Nefs-i nâtıka, Bârî-i Teala'nın emrinden olduğu için bedende bir yabancı (garib) gibidir. Yüzü daima aslına ve döneceği yere doğrudur. Beşerî kirlerle kirlenmediği ve kuvvetli olduğu takdirde daha çok ilahî kaynaktan istifade eder.

Ey kardeşim, nefs-i nâtıkanın bir cevher, bedenin de onun için hazırlanmış bir mekan olduğunu öğrendin. Bedenin araz olduğunu, cevher olmaksızın mevcudiyetini devam ettiremeyeceğini anladın. Yine bilmiş ol ki, cevher bir mahalde sürekli bir şekilde kalmaz. Öyleyse beden "ruh" için daimî bir mekan değildir. Bilakis, onun geçici bir müddet kullandığı bir âlet, ve merkebidir.

"Ruh" bedenin cüzlerine bitişik olmadığı gibi, onlardan ayrı da değildir. Belki bedene ilişerek onu aktif bir hale getirmiş ve feyizlendirmiştir.

"Ruh"un nurunun zâhir olduğu ilk yer dimağ (beyin) olup, burası onun kendisini gösterdiği, ona has bir karargahtır. "Ruh",

(19) Fecr Sûresi, âyet: 28

dimağın ön kısmını bekçi, ortasını vezir ve müdür, arka kısmını hazîne ve hazînedar eylemiştir. Bedenin bütün cüzlerini de kendisine yaya ve atlı asker kılmıştır. Hayvanî ruhu hizmetçi, tabiî ruhu vekil yapmış, bedeni merkep, dünyayı meydan, hayatı meta ve mal, hareketi ticaret, ilmi kazanç, âhireti maksat ve dönüş yeri, şeriatı yol ve kaynak, nefs-i emmareyi gözcü ve koruyucu, nefs-i levvameyi tembihçi, duyuları casus ve kontrolcü, dini zırh, aklı üstad, hissi talebe kılmıştır. Bunların hepsinin ötesindeki gözetleyici âlemlerin rabbi olan Allah'tır.

Nefs-i nâtıka, bu sıfatları ve âletleriyle kesîf olan bedene orada kalmak için gelmemiş, ona bitişmemiş belki ona hafifçe ilişerek ifade kazandırmış onun vechini Bârî-i Teala'ya yöneltmiştir. Nefs-i nâtıkanın belirli bir müddet bedende kalıp, ona anlam vermesi ve fayda sağlaması takdir olunmuştur. O, bu zaman zarfında, bu kısa seferinde sadece ilim tahsiliyle meşgul olur. Çünkü ilim onun âhiretteki ziynetidir. Mal ve evlatlar da bu dünyanın ziynetidir.[20] Nitekim mevcut olan herşeyin belirli bir vazifesi vardır. Göz görülebilecek şeyleri görmekle, kulak sesleri duymakla görevlendirilmiş, dil kelimeleri telaffuz etmeye müsait bir surette yaratılmıştır. Bunun gibi hayvanî ruh şehevî ve gazabî lezzetleri ister, tabiî ruh yeme ve içmeden hoşlanır, nefs-i nâtıka ömrü boyunca ilimle meşgul olmayı arzular. Bedenden ayrılık vakti gelene kadar ilimle bezenir. Şayet ilmin haricinde bir hâl kabul ederse onu kendisi istediği ve sevdiği için değil, bedenin maslahatı icabı kabul eder.

Ey kardeşim, "insan ruhu"nun hallerini, bedenin ölümünden sonra varlığını devam ettirdiğini, ilme olan aşkını ve arzusunu öğrendikten sonra artık senin ilmin kısımlarını bilmen gerekir.

---

(20) Kehf Sûresi, âyet: 46

İLMİN KISIMLARI

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ilim, şer'î ve aklî olmak üzere ikiye ayrılır. Fakat hakikî âlimler nazarında şer'î ilimlerin çoğu aklî, aklî ilimlerin çoğu da şer'îdir. Eşyayı bu şekilde kavramak için nuranî bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Nitekim Allah-u Teala;

وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

"Allah kime nur vermemişse onun nuru yoktur."[21] buyurmuştur.

I- *Şer'i ilimler*

Şer'î ilimler iki kısma ayrılır:

a. Aslî ilimler [İlm-i usûl]

b. Fer'î ilimler [İlm-i furû]

a. Aslî ilimler

Bunlar da üç kısma ayrılır:

1. Tevhid İlmi: Bu ilim Allah-u Teala'nın zâtını ve sıfatlarını (zatî, fiilî, kadîm) araştırır. Ayrıca nebilerin sîretini, imam ve sahabelerin yaşantılarını inceler. Hayat, ölüm, kıyamet, ölümden sonraki diriliş, haşir ve rü'yetullah gibi akaidî meselelere açıklık getir-

(21) Nur Sûresi, âyet: 40

meye çalışır. Bu ilimle meşgul olan âlimler, önce Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlere, sonra sırasıyla hadislere, aklî delillere ve kıyasî bürhanlara dayanırlar.

Kelamcılar, mutasavvıflar ve sâir zümreler, âdî ve cedelî kıyasın öncüllerini, cevher, araz, delîl, nazar, istidlâl, hüccet gibi terimleri mantıkçılardan almışlar fakat yerli yerinde kullanmamışlardır. Her biri bu kavramlara muhtelif mânâlar yüklemiş ve hatta "cevher" kavramı hükemâ nazarında farklı, mutasavvıflar ve kelamcılar nezdinde farklı birşeyi ifade eder hale gelmiştir. Bu risale ile maksadımız, zümrelere göre lafızların mânâsını araştırmak olmadığı için bu konuyu uzatmayacağız.

Tevhid ilmi ve kelamla uğraşan âlimlere "mütekellimûn" ismi verilir. Tevhid ilmi, kelamî meseleleri de içerdiğinden, daha çok kelam ilmi olarak bilinir.

2. Tefsir İlmi: Kur'ân-ı Kerîm eşyanın en muazzamı, en yücesi, en azizi, en vazıh [açık] olanıdır. Bununla birlikte onda her aklın kavrayamayacağı bir takım müşkil noktalar vardır ki onları ancak Allah-u Teala'nın "fehim" [ince kavrayış] verdiği kimseler anlayabilir. Zira Peygamber Efendimiz,

مَا مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ الْقُرْآنِ الاَّ وَلَهَا ظَهْرٌ
وَبَطْنٌ الَى سَبْعَةِ اَبْطُنٍ «اَوْ تِسْعَةِ اَبْطُنٍ»

"Kur'ân'ın her âyetinin bir zâhiri, bir de bâtını vardır, ayrıca her bir bâtının da yedi -veya dokuz- bâtını vardır." ve,

لِكُلِّ حَرْفٍ مِنْ حُرُوفِ الْقُرْآنِ حَدٌّ وَلِكُلِّ حَدٍّ مَطْلَعٌ

"Kur'ân harflerinden her birinin bir anlamı, her anlamının da işaret ettiği birşey vardır" buyurmuşlardır.

Allah-u Teala Kur'ân-ı Kerîm'de bütün ilimler ile görünen-görünmeyen, büyük-küçük, aklî ve hissî mevcûdattan haber vererek,

وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ الاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ

"Yaş ve kuru herşey kitab-ı mübîndedir."[22] buyurmakta ve,

لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُو الْاَلْبَابِ

"Akl-ı selîm olanlar O'nun âyetlerini derinlemesine düşünsünler ve ibret alsınlar."[23] diyerek insanları tefekkür ve tezekküre davet etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîr edilmesi zor bir iş olduğundan hiçbir müfessir tam olarak onun hakkını verememiş, ukdesini çözememiştir. Evet, bütün müfessirler gücü yettiği, aklı erdiği, ilimlere vukufiyeti nisbetinde onu izaha çalışmışlar fakat hiçbiri kâmil mânâda hakikati söyleyememişlerdir.

Tefsir ilmi, aslî, fer'î, şer'î ve aklî ilimlere kılavuzluk eder. Müfessir, Kur'ân'a lügat, istiâre, lafızların terkîbi, nahiv [gramer] kaideleri, Arapların örf ve âdetleri, ehl-i hikmetin fiilleri, mutasavvıfların sözleri cihetinden bakmalı ki onun tefsirinin hakikatine yaklaşmış olsun. Müfessir Kur'ân'a tek yönden bakmakla yetinir ve birtek ilme göre açıklamaya giderse onun sırrını çözemez. O müfessire ilmî ve imanî delilleri izah etmek gerekir.

3. Hadis İlmi: Hz. Muhammed (s.a.v.) Arap ve acemin en fasîhidir. O, Allah-u Teala tarafından kendisine vahyedilen bir mu-

(22) En'am Sûresi, âyet: 59
(23) Sad Sûresi, âyet: 29

allim, aklı ile ulvî ve süflî meselelerin hepsini kavrayan, her sözü hatta her kelimesi esrar okyanuslarını ve rumuz hazinelerini ihata eden bir kişi idi. Bu sebeple ondan gelen haber ve hadislerin bilinmesi ve izahı çok mühimdir.

Bir kişi nefsini şeriate tâbî kılıp edeplendirmeden, şeriatin ölçüleriyle kalbindeki sapıklıkları zâil etmeden nebevî hadisleri kavrayamaz.

Eğer bir kişi tefsir ilmi ve hadislerin te'vili hakkında konuşmak, sözlerinde isabetli olmak istiyorsa, lügat ilmini tahsil etmeli, nahiv ilminde derinleşmeli, i'rap [cümle çözümlemesi] sahasında uzman olmalı, sarf ilmine vâkıf olmalıdır. Çünkü, lügat ilmi diğer ilimlerin tahsili için bir basamak ve merdiven mesabesinde olup, onu bilmeyen kimse başka ilimleri öğrenemez. Şüphesiz yüksek bir yere çıkmak isteyen kimsenin önce merdiveni kurması gerekir. Demek ki ilim tahsîl etmek isteyen kişinin lügavî kaideleri bilmesi şarttır.

Lügat ilminin tahsîlinde önce edatlar, sonra mücerret ve mezit fiiller öğrenilir. Bu ilimle meşgul olanlar Arap şiirini, özellikle de bunlardan cahiliye devrine ait olanları incelemelidir. Çünkü, bu şiirler insanın ufkunu genişletmesi ve ruhunu okşamasının yanısıra fesâhat ve belâgat açısından büyük önem arzeder.

Bunlara ilaveten nahiv ilminin de öğrenilmesi lazımdır. Çünkü, lügat ilmi için nahiv bilgisi; altın ve gümüş için mehenk taşı, felsefe için mantık, şiir için aruz, kumaş için metre, tahıl için ölçek mesabesindedir. Malumdur ki ölçülmeyen birşeyin eksik veya fazla olduğu bilinemez.

Lügat ilmi hadis ve tefsir ilmine giden bir yol, tefsir ve hadis ilimleri de tevhid ilmine varmada birer kılavuz gibidirler. **İnsanla-**

rın felaha ermesi, âhiret korkusundan kurtuluşu ancak tevhid ilmiyle mümkündür.

b. Fer'î ilimler

İlimler ya nazarî olur ya da amelî olur ki, aslî ilimlere nazarî ilimler, fer'î ilimlere de amelî ilimler denir.

Fer'î ilimler üç kısma ayrılır:

1. Hakkullah: İnsanın Allah-u Teala'ya karşı vazifelerinden yani ibadetlerden bahseden ilimdir. Taharet, salât, zekat, cihâd, hac, zikirler, bayram namazları, çeşitli farzlar ve nafileler bu gruba girer.

2. Hakku'l-ibâd: İnsanın insana karşı vazifelerinden, hak ve hukuktan, örf ve âdetlerden bahseden ilimdir. Muâmele ve muâkede [sözleşme] olmak üzere iki sahada cereyan eder.

Alım-satım, ortaklık, bağış, borç verip alma, kısas ve diğer cezalar "muamelât"; nikah, talak, köle edinme ve azat etme, miras gibi sözleşmeler "muakedât" kısmına girer.

Hakkullah ve hakku'l-ibâd olarak nitelendirdiğimiz, insanın Allah'a ve de insanın insana karşı durumundan bahseden ilimlerin bu iki kısmına "fıkıh" denir. Fıkıh herkes için gerekli, faydalı bir ilimdir.

3. Hakku'n-nefs [Ahlak ilmi]: Ahlak ya kötü huylardır ki bunların terkedilmesi gerekir, yahut iyi huylardır ki bunları elde etmek, ruhları bu güzel huylarla tezyîn etmek lazımdır. İyi ve kötü huyların hepsi Allah-u Teala'nın kitabında ve Peygamber Efendimiz'in hadislerinde zikredilmiş olup, iyi ahlak sahibi olan kimse-

lerin cennete gireceği bildirilmiştir.[24]

II- *Aklî ilimler*

Aklî ilimlerin öğrenimi güç olup, bunlarda hataya düşmek mümkündür. Bunlar da üç aşamada incelenir:

1. Riyazî ve mantıkî ilimler birinci aşamayı oluşturur.

Riyazî ilimlerden olan hesap ilmi [aritmatik] sayılarla, hendese ilmi [geometri] şekil ve oranlarla uğraşır. Coğrafya, astronomi ve astroloji ilimleri de riyazî ilimler kategorisine girer.

Yıldızların durumunu gözetleyerek mahlukların talihlerine dair hükümler çıkaran nücum ilmi ile, sesleri inceleyen musikî ilmi de bunlara dahildir.

Mantıkî ilimler ise tasavvur ile idrak edilebilir eşyanın had [tarif] ve rusumunu [eksik tarif] inceler, deney ve gözlemle elde edilmiş bilgileri bürhan ve kıyaslar doğrultusunda araştırır.

Mantık ilmi —metodolojik olarak— önce kavramları, sonra sırasıyla "konu" ve "yüklemleri", önermeleri, kıyas ve kıyasın bölümlerini tedkik eder ve mantığın gayesi olan "sonuca" varır.

2. İkinci aşamayı tabiî ilimler oluşturur. Bu ilimlerle meşgul olanlar mutlak cismin mahiyetini, âlemi oluşturan unsurları, cevher ve arazları, hareket ve sükûnu, gök cisimlerinin durumunu, müessir ve müteessir şeyleri inceler. Bundan başka mevcudatın mertebelerini, ruh ve mizaçların kısımlarını, duyuların kemmiyetini, mahsusatın (hissedilenlerin) nasıl doğru anlaşılabileceğinin keyfi-

(24) "Kıyamet günü bana en sevgili ve en yakın olanınız ahlaken en güzel olanınızdır." Tirmizî, Kitabü'l-Birr, Bab: 71 (Leydin Tabı)

yetini araştırır. Sonra bu ilim hekimlik bilgisini, bedenlere sirayet eden hastalıkları, bu hastalıkların tedavisini ve bu tedavide gerekli olan ilaçları araştıran tıp ilmini incelemeye sevkeder. Ayrıca tabiî ilimlerin bir kısmını da 'ulvî eserler ilmi' (ilm-i âsâr-ı ulviyye), madenler ilmi ve eşyanın özelliklerini tanımak oluşturur. Bir de kimya ilmi vardır ki içinde maraz taşıyan maddeleri ve madenlerin organik dokusundaki boşlukları inceler.

3. Üçüncü aşamadaki ilimler diğerlerine göre üstün bir mevkiye sahiptir. Bu ilimler önce mevcudatı, bunların vacip ve mümkün olarak taksimini, sonra Sâni-i Teala'nın zâtını, sıfatlarını, fiillerini, emirlerini, hükümlerini ve bunların ne şekilde yürüdüğünü, mevcudâtın yaratılışını tedkik etmesinin yanısıra ulvî varlıkları, cevherleri, selîm akılları, kâmil ruhları, melek ve şeytanları araştırır. Ayrıca nebilerin mucize ve kerametlerini, mukaddes ruhların hallerini, uyku ve uyanıklık durumlarını inceler. Tılsım ve büyü de bu ilimlerin bölümlerindendir.

Tabiî ilimlerin tafsilatı ve dereceleri pek çok olup uzun izahlara ihtiyaç vardır. Lakin biz bunlara kısaca temas etmenin yerinde olacağını düşündük.

TASAVVUF İLMİ

Ey kardeşim bilmiş ol ki, aklî ilim mahiyeti itibariyle müfred (yalın) olup, mürekkeb (kompleks) ilim bundan doğar. Mürekkeb ilim tasavvuf ilmidir ki, bu ilim diğer ilimleri ihtiva eder.

Tasavvuf ilmi, mutasavvıfların vakt, semâ, vecd, şevk, sekr, sahv, ispat, mahv, fakr, fenâ, velâyet, irâde ibareleriyle isimlendirdikleri şeyh ve müridlerin vasıflarından, makamlarından, yani hâllerinden bahseder.

Biz bu risâle ile ilimleri ve kısımlarını özet bir şekilde saymayı murad ettiğimiz için yapılan açıklamaları yeterli görüyoruz. Bu ilimlerden başka bir kitabımızda bahsedeceğiz. Ayrıca konu hakkında ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyan kimseler diğer kitaplara müracaat edebilirler.

İlimlerin kısım ve adetlerine dair söylediklerimizden sonra yakînen bilmiş ol ki bu ilimlerin iyice anlaşılması için birtakım şartlar gerekir. Biz şimdi bu şartları ve ilim tahsîlinin yollarını açıklayacağız.

İLİM TAHSÎLİNİN YOLLARI

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ilimler iki yolla elde edilir. Bunlardan birincisi insanî, diğeri rabbanî öğrenimdir.

I- *İnsanî öğrenim*

Bunun belli bir yolu ve mesleği vardır. Bu da iki türlü olur. Birincisi, haricî faktörlerle yani öğrenme ile elde edilir. Diğeri ise dahilî faktörlerle yani tefekkürle meşgul olmakla tahsil edilir. Tefekkür ile "taallüm" [öğrenme] eşdeğer olup, taallüm bir kişinin herhangi bir âlimden istifade etmesidir. Tefekkür ise insan ruhunun "küllî ruh"tan istifadesidir. Küllî ruh te'sîr ve ta'lîm bakımından tüm ulemâ ve ukalâdan çok daha üstündür.

İlimler, toprağa gömülü tohum, okyanus dibindeki mücevher ve maddedeki cevher gibi ruhlarda kuvve halinde vardır. Taallüm, bu cevherin kuvveden fiile çıkması için çabalamak, yani "dua" etmektir. Ta'lîm ise onun kuvveden fiile çıkmasıdır. Bunun içindir ki talebenin ruhu, muallimin ruhuna benzer, belli bir oranda ona yaklaşır.

Âlim, faydalandırma bakımından bir çiftçi gibidir. Talebe istifade etme açısından toprağa, ilim ise kuvve halindeki tohuma ve her an büyüyen fidana benzer. Talebe ilimde kemale erdiğinde meyveli bir ağaç ve okyanustan çıkartılmış bir mücevher gibi olur.

Bedenî kuvvetlerin ruha galebe çalmasıyla öğrenim süresi uzar, bu iş çok meşakkatli bir hâl alır. Eğer akıl nuru heva ve heveslere galip gelirse talebenin birazcık tefekkürü dahi onu birçok öğrenim zahmetinden kurtarır. Akıl nuruyla aydınlanmış ruh, âtıl ruhların bir yılda kavrayamayacağı hakikatleri bir saatlik tefekkürle elde edebilir. Demek ki bazı insanlar ilimleri taallümle, bazıları da tefekkürle öğreniyorlar. Fakat taallüm için de tefekkür şarttır. Çünkü insan cüz'î ve küllî şeylerin hepsini, bütün ilimleri taallümle elde etmeye kadir değildir. Bilakis taallümle elde ettiği bazı şeyleri tefekkürle çoğaltır. Malumdur ki nazarî ilimlerin ve amelî sanatların pekçoğu hükemanın keskin zekası ve de üstün dehasıyla, fazlaca talim olmaksızın ortaya konmuştur.

İnsanlar kendisine öğretilen bilgiler ışığında haricî bilgileri kavrayamamış olsaydı, insanoğlunun ilmini tamamlanması hayli uzar, kalblerdeki cehalet karanlığı devam ederdi. Zira insan cüz'î ve küllî meselelerin hepsini taallümle öğrenemez. Bilakis bunların bazısını tahsil yoluyla, bir kısmını da görgüyle öğrenip, akıl yoluyla bunlardan çıkarsamalar yapar. Nitekim âlimler bu şekilde hareket etmişler ve ilmî disiplinler böylece temellenmiştir. Mesela; bir mühendis, ömrü boyunca ihtiyaç duyacağı mesleğiyle alakalı bilgilerin hepsini değil, sadece genel kaideleri öğrenir, tâli meseleleri kıyas ve tefekkürle halleder.

Keza bir tabib hastalıkların tedavi ve ilacını tüm teferruatıyla öğrenmeyip, hastanın mizacını göz önünde bulundurarak, genel prensiplerin ışığında hastalığı tedavi eder.

Yine aynı şekilde müneccim nücûm ilminin umumî kaidelerini öğrenip, bu minval üzere düşünerek yıldızlara dair muhtelif hükümler çıkarır. Fakih ve edibler de bu yolu takip ederler. Hatta bu durum çeşitli sanatlarda kullanılan âletlerin icadında da böyle-

dir. Mesela, bir kişi bilgi hamurunu tefekkürle yoğurarak çalgılı aletlerden biri olan udu yapmış, başka birileri bundan yola çıkarak muhtelif çalgı aletleri geliştirmişlerdir. Kısaca diyebiliriz ki bedenî ve nefsanî sanatların başlangıcı taallümle, bunların kompleks bir hale gelmesi tefekkürle olmuştur.

Fikir kapıları ruha açıldığı zaman insan arzuladığı şeyi bilgi ve sezgi yoluyla nasıl elde edebileceğini bilir. Binaenaleyh insanın gönlü açılır, basireti artar. Bu nedenle fazla uğraşmaksızın ve yorulmaksızın ruhunda kuvve halinde bulunan şeyleri fiile çıkarır.

II- *Rabbanî öğrenim*

Rabbanî öğrenim de iki kısımda incelenir:

1. Vahiyle Öğrenim: Ruh kemale erdiği zaman bazı hırs ve fanî emeller gibi beşerî kirler yok olur. Böylece ruh vechini menşeine yani Bârî-i Teala'ya çevirir, onun cömertliğine [cûd], inayetine ve nurunun feyzine iyice güvenir.

Allah-u Teala, bu vasıfları haiz ruha inayet ve rahmetinin en güzeliyle tam olarak yönelir. Ona ilahî bir nazarla baktığı için onu kendisine âdeta üzerine bütün ilimleri nakşettiği bir levha edinir. Böylece "küllî akıl" muallim, bu "kudsî ruh" da onun talebesi olmuş olur. Bu suretle kudsî ruh hiçbir taallüm ve tefekkür olmaksızın bütün ilimleri öğrenir. Allah-u Teala'nın,

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ

"Sana bilmediklerini öğretti."[25] şeklindeki beyanı bu gerçeği doğrular mahiyettedir.

(25) Nisa Sûresi, âyet: 113

O halde nebilerin ilmi diğer insanların ilmine nazaran daha üstündür. Çünkü onların ilmi hiçbir vesile ve vasıta olmaksızın doğrudan doğruya Allah-u Teala'dan hâsıl olmuştur. Hz. Âdem ile melekler arasındaki kıssa, meseleye açıklık getirir mahiyettedir. Bilindiği üzere melekler ömürleri boyunca ilim öğrenmişler, birçok ilmî hakikatleri bulmuşlar hatta mahlukâtın en âlimi, mevcudâtın en ârifi olmuşlardı. Oysa ki Hz. Âdem (a.s) hiçbir ilmi bilmiyordu. Çünkü, o âna kadar herhangi bir muallimle karşılaşmamış, ilim tahsîl etmemişti. Bu sebeple melekler büyüklük tasladılar, gururlanıp kibirlenerek:

نحن نسبح بحمدك ونقدس لك

"Biz seni hamd ile tesbîh ve takdîs ediyoruz."[26] dediler. Eşyanın hakikatini bildiklerini söylediler. Âdem (a.s) ise kalbinden bütün mükevvenâtı kovmuş bir vaziyette Hâlık'ın kapısını çaldı, ondan yardım diledi. Allah-u Teala da Âdem (a.s)'e bütün isimleri öğretti ve meleklere eşyayı göstererek,

انبئوني باسماء هؤلاء ان كنتم صادقين

"Eğer sözünüzde sâdık iseniz bunların isimlerini bana söyleyin."[27] dedi. Bunun üzerine meleklerin Âdem (a.s.)'in indinde dereceleri azaldı. Melekler, ilimlerinin yetersizliğini farkettiler. Gurur tekneleri kırıldı ve acz denizinde boğuldular. Rablerine,

قالوا سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا

(26) Bakara Sûresi, âyet: 30
(27) Bakara Sûresi, âyet: 31

"Seni tenzîh ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir ilmimiz yoktur, dediler."[28] Allah-u Teala da Âdem (a.s)'e hitaben,

يا آدم انبئهم باسمائهم

"Ey Âdem, onların isimlerini bunlara söyle" dedi. Âdem (a.s) de ilmin sırlarını ve işin hakikatini onlara anlattı.[29] Böylece akl-ı selîm olanlar indinde kaynağını vahiyden alan gaybî ilmin, kesbedilen ilimden daha efdal, daha mükemmel olduğu anlaşıldı.

Vahyî ilim nebilerin mirası, resullerin hakkıdır. Efendimiz Hz. Muhammed'den sonra vahiy kapısı kapanmış olup, bu sebeple ona "hatemü'l-enbiya" denmiştir. O, Arap ve acemin en fasîhi, insanların en âlimidir. Bu hususla ilgili,

ادبني ربي فاحسن تاديبي

"Beni rabbim terbiye etti, böylece edebimi ne güzel eyledi'"[30] ve,

انا اعلمكم واخشاكم من الله تعالى

"En âliminiz ve Allah-u Teala'dan en çok haşyet duyanınız benim'"[31] buyurmuşlardır. O, insanî ta'lîm ve taallümle meşgul olmaksızın ilimleri rabbanî öğrenimle elde etmiş olduğundan onun ilmi en mükemmel, en kuvvetli ve de en üstün idi. Allah-u Teala buna işaretle,

علمه شديد القوى

(28) Bakara Sûresi, âyet: 32
(29) Bakara Sûresi, âyet: 33
(30) *Camiu's-Sagîr*, C: I, Sayı: 310 "Feyzü'l-Kadir Şerhli Tabı"
(31) Buharî, Kitabu'l-İman, Bab: 13 "Leydin Tabı"

"Ona müthiş kuvvetlere sahip olan öğretti"[32] buyurmuştur.

2. İlhamla Öğrenim: İlham, küllî ruhun saflığına, kabiliyetine, istidadına göre insan ruhunu uyarmasıdır. O vahyin kısmî bir yansımasıdır. Vahiy, gaybî hallerin ayan beyan tezahür etmesi olup, ilham ise gaybî şeylere kapalı bir tarzda işaret edilmesidir. Vahiyden hasıl olan ilme nebevî ilim, ilhamdan hasıl olan ilme de ledünnî ilim denir. Ledûn ilmi, gayb lambasından ışıyan latîf, saf ve cilalı bir kalbe düşen ziyâ gibidir ki Bârî-i Teala ile ruh arasında hiçbir vasıta olmaksızın elde edilir.

Bütün ilimler "küllî ruh" tarafından malumdur ve onda mevcuttur. "Küllî akıl", "küllî ruh"tan daha üstün, daha mükemmel, daha kuvvetli olup Bârî-i Teala'ya daha yakın olduğu için küllî ruhun, küllî akla nisbeti, Havva'nın Âdem'e nisbeti gibidir. Küllî ruh da sâir mahlukata nispeten daha azîz, daha latîf ve daha üstündür. Bu sebeple küllî aklın feyiz saçmasıyla vahiy; küllî ruhun aydınlatmasıyla da ilham doğar. Öyleyse vahiy enbiyanın süsü, ilham evliyanın ziynetidir. Nasıl ki ruh akıldan, velî nebîden derece bakımından aşağı ise, ilham da vahiyden aşağı bir mevkide yer alır. İlham vahye nisbetle zayıf, rüyaya nisbetle kuvvetlidir. Bütün bunların ışığında diyebiliriz ki gerçek ilim enbiya ve evliyanın ilmidir.

Vahiy resullere mahsus olup, Âdem, Musa, İbrahim, Muhammed ve sâir resullere (radiyallahu anhum) vahiy gönderilmiştir.

Nübüvvet ile risalet arasında fark vardır. Nübûvvet, kudsî ruhun malumat ve mahlukatın hakikatini bilebilmesidir. Risalet ise, bu hakikatleri ehline yani faydalanmak isteyen ve buna kabiliyeti

(32) Necm Sûresi, âyet: 5

olan insanlara tebliğ etmektir. Bazen ruhlardan biri tevafuken bu hakikatleri elde edebilir fakat birtakım sebep ve özürler nedeniyle bunları tebliğ edemez.

Ledünnî ilim, Hızır (a.s)'da olduğu gibi nübüvvet ve velayet ehline mahsustur. Allah-u Teala bunu haber vererek,

وعلمناه من لدنا علما

"Ona ledünnümüzden bir ilim öğrettik."[33] buyurmaktadır.

Emîru'l-Mü'minîn Hz. Ali b. Ebî Tâlip (kerremallahu veche) şöyle dedi: "Dilim ağzıma konulunca kalbimde bin tane ilim kapısı açıldı. Her bir kapının da bin tane kapısı vardı." Başka bir sözünde; "Benim için bir minder konsa ve ben onun üzerine otursam Tevrat ehline Tevratlarıyla, İncil ehline İncilleriyle, Kur'ân ehline Kur'ânlarıyla hükmederdim" buyurdu. İşte bu öyle bir mertebedir ki ona insanî öğrenimle nail olmak mümkün değildir. Meğer ki ona ledün ilmi verilmemiş olsun.

Yine Hz. Ali (r.a): "Hz. Musa zamanından beri Tevrat'ın şerhinin kırk yük olduğu anlatılagelir. Eğer Allah-u Teala bana izin verseydi, sadece Fatiha'nın elifinin şerhi kırk yük olurdu" demiştir. İlimlere bu derece vukufiyet ancak ilahî, semavî ve ledünnî bir yolla olabilir.

Allah-u Teala bir kula hayır dilerse kendisi ile onun arasındaki perdeyi kaldırır. Bu şekilde birtakım kevnî sırlar o kula aralanır ve bunların mânâları o kişinin zihnine nakşedilir. O da bu hakikatleri, Allah'ın dilediği kullara açıklar.

Hikmetin hakikatine ledün ilmiyle nail olunur. Bu mertebeye ermeyen insan hakîm olamaz. Çünkü hikmet Allah vergisi olup,

(33) Kehf Sûresi, âyet: 65

يؤت الحكمة من يشاء ومن يؤت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا وما يذكر الا اولوا الالباب

"Allah-u Teala hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye çokça hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri tezekkür edebilir."[34] âyeti bu meseleyi aydınlatmaktadır.

Ledün ilmine nail olanlar birçok ilmi tahsîl etmekten, insanî öğrenimin zahmetlerinden kurtulurlar. Az öğrenip çok bilirler, az yorulup çok istirahat ederler.

Ey kardeşim bilmiş ol ki, vahyin kesilmesiyle risâlet kapısı kapanmıştır. Hakikat ortaya konduktan, din tamamlandıktan sonra insanların resul gönderilmesine zaten ihtiyacı kalmamıştır. Nitekim Allah-u Teala:

اليوم اكملت لكم دينكم

"Bugün sizin dininizi tamamladım"[35] buyurmuştur.

İnsanların ihtiyacı olan bütün ilimler açıklandıktan sonra resul gönderilmesi hikmete münafidir. Küllî ruhun nuru insanları aydınlatmaya devam etmekte olup, ilham kapısı kapanmamıştır. Çünkü insanların daima yardıma ve uyarılmaya ihtiyacı vardır. İnsanlar her an vesveselere kapıldıkları ve şehvete düştükleri için, davet ve risalete değil, tenbihe muhtaçtırlar. Bu sebeple Allah-u Teala mucizevî nitelikte olan vahiy kapısını kapamış, hayatın idamesini kolaylaştırmak maksadıyla rahmetinin tecellisi olan ilham kapısını açık bırakmıştır.

Böylece Allah-u Teala lutfunu ve dilediği kimseleri hesapsız rızıklandırdığını anlamaları için kulları arasında dereceler takdir etmiştir.

(34) Bakara Sûresi, âyet: 269

(35) Mâide Sûresi, âyet: 3 [Bu âyet-i kerime en son inen ahkâm âyeti olup, Veda Haccı'nın arefesinde nazil olmuştur.]

İLİMLERİN TAHSÎLİNDE RUHLARIN MERTEBELERİ

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ilimler insan ruhunda gizli bir halde mevcut olup tüm insanlar ilimleri öğrenmeye kabiliyetlidir. Bazı ruhlar sonradan meydana gelen herhangi bir arıza ve sebepten dolayı bu kabiliyetini kaybedebilir. Zira,

خُلِقَ النَّاسُ حُنَفَاءَ فَاخْتَالَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ

"İnsanlar tertemiz ve dürüst (hanîf) bir şekilde yaratıldı fakat şeytanlar onları aldattı"[36] ve,

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى فِطْرَةِ الْاسْلَامِ

"Her çocuk İslâm fıtratı üzere doğar"[37] adis-i şerifleri bu hususlara işaret eder.

İnsan ruhu aslî saflığını ve taharetini muhafaza etmesi halinde, küllî ruhun aydınlatmasına (işrâk) istidatlı, ondan aklın kavrayabileceği suretleri almaya kabiliyetlidir. Lakin bazı ruhlar bu dünyada kendisine arız olan muhtelif hastalıklar ve çeşitli sebeplerden

---

(36) Müslim, C: 8, Kitabu'l-Cennet, Bab: 63 "Leydin Tabı"
(37) Buharî, C: I, Sayfa: 341 "Leydin Tabı"

ötürü hakikatleri idrak edemez bir hâle gelir. Bazıları da aslî sıhhatini korur, bozulmaz. Böylece kabiliyetini kaybetmez. Bunlar vahiy alma kabiliyeti olan, mucizeler gösteren, bu kevn ve fesad âleminde tasarrufa muktedir olan nebilerin ruhlarıdır. Bu ruhlar aslî sıhhati üzere kalabilmiş, arizî illet ve marazî unsurlarla mizaçları bozulmamıştır. Bu sebeple nebiler insanları fıtratlarındaki temizliğe çağıran ruh doktorlarıdır.

Hasta ruhlar bu süflî dünyada muhtelif mertebeler oluşturur. Bunlardan bir kısmı birazcık dahî olsa mevki-makam hastalığına yakalanmış, hafızalarına nisyan bulutları çökmüş olmasına karşın devamlı taallümle meşguldürler. Bu şekilde aslî sıhhatlerini taleb ederler ki, bu gruba dâhil olanlar az bir tedavi ile iyileşir, çok az bir tezekkürle nisyan bulutlarını tarümar ederler.

Bazıları da ömürleri boyunca ilim öğrenirler. Günlerini ilim tahsîli ve birtakım nazariyeleri tedkik etmekle geçirirler. Fakat mizaçları bozuk olduğundan hakikatleri anlayamazlar. Çünkü mizaç bozulunca ilaç fayda vermez.

Diğer bir grup da, hatırlayıp unuturlar, riyazetle nefislerini yıpratırlar. Bu surette birazcık nur, az bir aydınlanma elde edebilirler.

Bu tür mertebeler nefislerin dünyaya meyletmesinden, fanî meşguliyetler içinde boğulup gitmesinden meydana gelir. Ruhların hastalanması veya sıhhat bulması kuvvetlilik-zayıflılık derecesine göredir.

İşte bu hastalıklar giderilirse, ruhlar Ledün ilminin mevcudiyetini ikrar ederler, fıtratlarının temiz ve saf olduğunun farkına varırlar.

Ruhlar, bu kesîf bedene arkadaşlık etmekle ve hakikatlere perde olan bu zulmanî âlemde ikamet etmekle hastalanmış, gerçeği göremez olmuşlardır.

Halbuki ruhlar, ilim öğrenmekle olmayan bir ilmi [ilm-i ma'dûm] icat etmek, mevcut olmayan bir aklı [akl-ı mefkud] meydana getirmek istemiyor; bilakis bedenî süslere yönelmek, bedenin ihtiyaçlarını karşılamak ve onu düzene koymak gibi birtakım meşguliyetler sebebiyle kendisine arız olan hastalığı gidermek, yaratılışlarında mevcut olan aslî ilme dönmek istiyorlar. Nasıl ki çocuğunu seven müşfik bir baba, çocuğunun bakımı, terbiyesi gibi işlerle uğraştığında diğer işleri unutursa, ruh da fazla sevgi ve şefkatinden dolayı bedene yönelmekte, onun onarımı, korunması, ihtiyaçlarının teminiyle uğraşmakla zayıf, bitkin düşmesi sebebiyle dünya denizinde boğulmaktadır. İşte bu yüzden ruhlar, kaybettiğini bulmak, unuttuğunu hatırlamak için taallüme ihtiyaç duymaktadırlar.

Taallüm, ruhun, kendi cevher-i aslîsine yönelmesi, saadete ulaşmak ve kemale ermek için kendisinde kuvve halinde mevcut olan şeyleri fiile çıkarmasıdır.

Ruhlar, cevher-i aslîlerindeki hakikatlere tek başına ulaşamayacak kadar zayıf düşerlerse, âlim, fâzıl, müşfik bir muallime bağlanır, yardım için ona sığınırlar ki arzuladıkları şeye nail olabilsinler. Tıpkı, kendisini tedavi etmeyi bilmeyen, fakat sıhhatin arzu edilen, güzel birşey olduğunun farkında olan bir hastanın müşfik bir tabibe başvurarak halini arzetmesi ve ona tedavisi için sığınması gibi.

Biz, baş (akıl) ve göğsünden (kalb) istisnaî bir hastalığa yakalanmış olan bir âlim tanıdık ki, hastalığının devam ettiği zaman zarfında, ömrü boyunca öğrendiklerini unuttu, hafızasında olan

herşey birbirine karıştı. Bu âlim şifa bulup da sıhhatine kavuştuğunda unutkanlığı gitmiş, hastalık günlerinde unutmuş olduğu malumatları tekrar hatırlayabilmiştir. Bu olaydan anlıyoruz ki, bilgiler yok olmazlar, unutulurlar.

Bilgilerin yok olması [mahv] ile unutulması [nisyan] arasında fark vardır. Mahv, nakış ve izlerin hafızadan tamamen silinmesi, nisyan ise, gün ortasında güneş ışıklarının bulutlar tarafından perdelenmesi ve ortalığın güneş batmışçasına kararması gibi, hafızadaki nakışların gizlenmesidir.

Öyleyse ruhun taallümle meşgul olması, yaratılıştaki temizliğine ve fıtratına dönmesi için, kendisine arız olan hastalığı defetmeye çalışmasından başka birşey değildir.

Ey kardeşim, ruhun cevher ve hakikatini, taallümün sebep ve gayesini anladıktan sonra bilmiş ol ki hasta ruh taallüme, ömrünü ilim tahsîli için harcamaya ihtiyaç duyar.

Hastalığı hafif, derdi az, uğradığı bela önemsiz, nisyan bulutu ince, mizacı sağlam olan ruh, fazlaca taallüme ve bu uğurda uzun müddet yorulmaya ihtiyaç duymaksızın birazcık tefekkür ile aslına döner, kendi hakikatine yönelir ve sırlarına vâkıf olur. Böylece onda kuvve halinde olan şeyler fiile çıkar. Fıtratındaki hallerle bezenir. Bu suretle kemale ermiş, kısa zamanda pekçok şey öğrenmiş ve bunları en güzel şekilde ifade eden bir âlim olmuş olur. Küllî ruha yönelerek aydınlanır. Cüz'î ruha yönelerek feyz saçar. Aşk yoluyla aslına benzeyerek, haset ve kin damarlarını koparıp atar. Dünyanın fuzûlî ve lüzumsuz süslerinden yüz çevirir.

İşte bu mertebeye eren nefis hakikati bilmiş, kurtuluşa ermiştir ki bütün insanlar için arzu edilen mertebe budur.

LEDÜNNÎ İLMİN HAKİKATİ VE LÜZUMU

Ey kardeşim bilmiş ol ki, ilham nurunun sirayetinden ibaret olan Ledün ilmi ruhun arınmasından sonra meydana gelir. Nitekim:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا

"Nefse ve onu düzeltip olgunlaştırana and olsun"[38] âyeti buna işaret etmektedir.

Ruhun aslına dönüşü üç şeyle olur:

a. Bütün ilimleri tahsîl etmek, aşk ve şevk ile onlardan bolca nasiplenmiş olmakla.

b. Gerçek bir riyazet ve sağlam bir mürakabe ile. Peygamber Efendimiz:

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ اَوْرَثَهُ اللّٰهُ الْعِلْمَ بِمَا لَمْ يَعْلَمْ

"Kim ilmi ile amel ederse, Allah ona bilmediklerini öğretir"[39] ve,

مَنْ اَخْلَصَ لِلّٰهِ اَرْبَعِينَ صَبَاحًا اَظْهَرَ اللّٰهُ تَعَالٰى يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلٰى لِسَانِهِ

"Kim Allah'a kırk sabah ihlaslı bir şekilde yalvarırsa Allah-u

---

(38) Şems Sûresi, âyet: 7

(39) Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* II. S: 265, Sayı: 2542

Teala hikmet pınarlarını onun kalbinden lisanına akıtır."[40] hadis-i şerifleri bu hakikate işaret etmektedir.

c. Tefekkür ile. Çünkü ruh ilim öğrendikten, riyazetle meşgul olduktan sonra sistemli bir şekilde tefekkür ederse ona gayb kapısı açılır. Nasıl ki, ticarî usullere riayet ederek malının pazarlamasını yapan bir tüccara kazanç kapısı açılır ve bu şartlara aykırı hareket eden tâcir hüsrana uğrar, iflas ederse, aynı şekilde bir mütefekkir doğru yolda giderse kalbine gayb âleminden bir pencere açılır. Böylece bu kişi, ilhamla desteklenen kâmil bir âlim olmuş olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.):

تفكر ساعة خير من عبادة ستين سنة

"Bir saatlik tefekkür, altmış senelik —nafile— ibadetten hayırlıdır."[41] buyurmuştur.

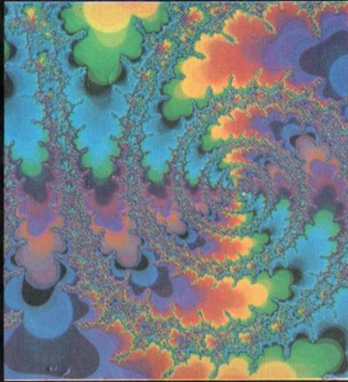
Tefekkürün şartlarını başka bir risâlemizde anlatacağız. Çünkü tefekkürün izahı, keyfiyeti, hakikati çok mühim olduğundan uzun açıklamalara ihtiyaç vardır. Bunun gerçekleşmesi de Allah'ın inayetiyle olur.

Biz şu anda bu risâleyi bitiriyoruz. Buraya kadar olan açıklamalarımız erbabına yeter. Allah kime nur vermemişse onun nuru yoktur. Allah müminlerin dostu ve yardımcısıdır.

Salât ve selâm efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e, onun âl ve ashabının üzerine olsun. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet ancak Allah-u Teala iledir. Her an güvencim onadır. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.

———— oOo ————

(40) *Camiu's-Sağîr*, C: 6, S: 43 "Feyzü'l-Kadir Şerhli Tabı"
(41) *Camiu's-Sağîr*, C: 4, S: 443 "Feyzü'l-Kadir Şerhli Tabı"

Özel anlamıyla değil de genel anlamıyla "Ledün İlmi" hayatımızın her safhasında ve her anında hâl, harekât, düşünüş v.s. gibi bütün insanî durumlarımızı içine almaktadır. Hava, ışık veya su gibi aslında her yere, her şeye sirayet etmiş durumdadır. Çünkü "âlem-i şehadet"te her şey "âlem-i gayb" ile irtibatlıdır ve âlem-i şehadet âlem-i gayb tarafından çepeçevre kuşatılmıştır.

BN - 975 - 7969 - 02 - 8